

הרב (סא"ל מיל.) יהושע בן-מאיר

זיכרונות ובירורי הלכה סביב מלחמת יום הכיפורים

א. 'הָלַנּוּ אֶתְּהָ אִם לְצָרֵינוּ'

ב. פיננוי הללים ביום טוב

ג. 'בדדמי'

ד. היתר אימונים בשבת

סיום

א. 'הָלַנּוּ אֶתְּהָ אִם לְצָרֵינוּ'

1. פתיחה

הדברים שלהלן טמונים בליבי מזה כחמישים שנה. פעם אחת סיפרתי אותם למור"ר הגרש"ז אוירבך זצ"ל, כפי שיפורט להלן, ואולי סיפרתי עוד פעם או פעמיים. לפני מספר חודשים נפטר בשכונתנו [גבעת שאול ירושלים] ר' זאב קרישר. איש עדין, יקר ואוהב שלום. אדם זה, שעבר את מוראות השואה, נלחם במלחמות ישראל, ובמלחמת יוה"כ נפל בשבי המצרים. כאשר ניחמתי אבלים את בניו שיחיו, לא יכולתי להתאפק, וסיפרתי ברבים את הדברים. כיוון שכך כבר אוכל לספר את הדברים, אם כי טרם הוקל לי.

2. רקע

בתקופה שלפני מלחמת יום הכיפורים ישבה מול החזית המצרית אוגדה 252. האוגדה, שנקראה 'מפקדת הכוחות המשוריינים בסיני', הייתה פרוסה מקו תעלת סואץ ועד מרכז סיני, איזור רפיידים, ואף מעבר לכך. האוגדה הורכבה משתי חטיבות שריון סדירות [חטיבה 401 וחטיבה 14], אגד ארטילרי, חטיבה מרחבית בצפון הגזרה [חטיבת בלוזה], וכן מכוחות חי"ר במילואים. זאת מלבד גדוד חימוש, גדוד אספקה ועוד.

חטיבת שריון אחת ישבה ב'חזית'. המפקדה שלה שכנה באיזור טאסה [מעבר מאיזור התעלה ומערב סיני, בין ההרים, לעבר המדבר שבמזרח סיני]. גדודי השריון של החטיבה ישבו במסגרות פלוגתיות במוצבים שנקראו 'תעוזים'. גדוד אחד בדרום התעלה - איזור המתלה. גדוד אחד במרכז התעלה - איזור טאסה. וגדוד אחד בצפון סיני - איזור בלוזה. החטיבה השנייה ישבה 'בעורף', באזור ביר תמדה [מפקדת החטיבה ושני גדודים] ורפיידים [הגדוד השלישי]. החטיבות התחלפו ביניהן בערך כל שלושה חודשים.

מערבה מקו 'התעוזים' [בסיני הצפון הוא לכיוון הים התיכון, הדרום לכיוון שארם א שיך, המזרח לכיוון הנגב, והמערב לכיוון תעלת סואץ ומצרים] היה 'קו חת"ם' (=חיל

תותחנים), בו נפרסו סוללות תותחים לרוחב כל גיזרת סיני. על 'קו המים', כלומר על תעלת סואץ, היו פזורים 'מעוזים' - מוצבי חי"ר, ברובם מוצבים מחלקתיים. במוצבים אלו ישב גדוד חי"ר שלא היה אורגני לאוגדה, לעיתים סדיר ולעיתים מילואים. גדוד זה היה מתחלף מדי פעם. גדודי מילואים שירתו בקו לרוחב כשלושה שבועות, ואז הוחלפו ע"י גדוד אחר.

לאור לקחי מלחמת ההתשה, הוקם צפונית לבלוזה 'מאו"ג' - מתקן אימונים אוגדתי. במאו"ג נבנה 'מעוז' דומה למעוזים על גדת התעלה, ועליו התאמנו הגדודים שבאו לאייש את קו התעלה. לרוחב גדוד היה מתגייס ביום ראשון. המפקדים הורדו מיידית למאו"ג ועברו במחצית השנייה של יום ראשון 'אימון מפקדים'. החיילים הגיעו במשך שעות הערב והלילה של יום ראשון, בימים שני עד רביעי הם עברו אימון במאו"ג [עם מפקדיהם]. ביום חמישי התבצעה החלפת קו עם הגדוד היוצא, החלפת חתימות, חפיפה ב'מעוז', חפיפה בסוירים השונים שנעשו בין המעוזים ובגזרה, וכדומה. ביום חמישי לקראת ערב האחריות לגיזרה עברה לגדוד הנכנס, הגדוד היוצא יצא חזרה למחנות הקבע שלו, והשתחרר בלילה ועד יום שישי בבוקר. בניסן תשל"ב הוצבתי באוגדה 252 כרב האוגדה. הייתה לי חפיפה נהדרת עם קודמי בתפקיד, הרב יוסי הראל שליט"א. לאחר פסח הרב הראל עזב, ונשארתי כרב האוגדה. כיהנתי כרב האוגדה עד תמוז תשל"ג, ואז הוחלפתי ע"י ידידי הרב ישראל מאיר זינגרביץ שליט"א, שכיהן בתפקיד במלחמת יום הכיפורים.

3. הגדוד שהיה בתעלה במלחמת יום הכיפורים

בניסן תשל"ג פורסמה תוכנית העבודה של צה"ל לשנת 73-74. כדרכי עברתי על החלק בתוכנית העבודה שהיה קשור לאוגדה, לוודא שאין בעיות הקשורות לתפקידי. כידוע יום הכיפורים - בו פרצה מלחמת יום הכיפורים - חל בשבת, וכמובן שבאותה שנה ראש השנה חל בימים חמישי ושישי ואחריהם שבת. לפי תוכנית העבודה את קו התעלה תפסו באותה תקופה גדודים מחטיבת ירושלים, חלקם חיילים מבוגרים. על פי התוכנית גדוד מחטיבה זו יתגייס ביום ראשון כ"ו אלול, יעשה אימון במאו"ג מקוצר - רק בימים שני ושלישי. יעשה חפיפה ויחליף גדוד אחר [מחטיבה זו] ביום רביעי כ"ט אלול, ויקבל אחריות על קו התעלה. משמעות הדבר שגדוד מחטיבת ירושלים, שרובו חיילי מילואים דתיים, ייסע צפונה כדי להשתחרר מהמילואים ביום רביעי ערב ר"ה לא לפני שעות אחר הצהריים המאוחרות, יגיע לבסיס שנלך כנראה קצת לאחר שכל האנשים כבר חזרו בליל ר"ה מבית הכנסת לביתם, וישתחרר במהלך ליל ר"ה עד הבוקר - מדובר בחילול יו"ט המונוי, כשרוב החיילים דתיים, ולפניהם יומיים ר"ה וגם שבת!

כמובן שלא יכולתי להסכים לכך. מיד הלכתי למפקד האוגדה, האלוף אברהם [אלברט] מנדלר הי"ד [נפל במהלך מלחמת יום הכיפורים], והצגתי לפניו את הבעיה. המפקד הסכים לדבריי, ואמר לי שהוא מתנגד בכלל שיהיו בקו התעלה גדודי מילואים, כיוון שלדעתו הולכת להיות מלחמה, וצריך שיהיו בתעלה רק גדודי סדיר'. הוא קבע דיון בנושא עם הרמטכ"ל, ואמר לי שאבוא איתו להציג גם את

1 האלוף אברהם מנדלר הי"ד היה איתן בדעתו שהמצרים עומדים לתקוף בסיני. בניסן תשל"ג, כחצי שנה לפני פרוץ המלחמה, התחלפו החטיבות כמפורט למעלה, חטיבת 'הקו' [חטיבה 14] ירדה 'לעורף', וחטיבת 'העורף' [חטיבה 401] עלתה ל'קו'. בסיוור שעשיתי בפלוגות חטיבת 'הקו' החדשה בתעוזים, פנה אליי נהג טנק דתי וסיפר שהם קיבלו הוראה ממפקד האוגדה לצאת כל לילה, כולל בלילות שבת, עם נגמ"שים ולחבור למעוזים שבקו התעלה. נאמר להם שהדבר 'על דעת הרב'. אמרתי לו שאני לא יודע מכך, אבל אבדוק ואתן לו תשובה. מיד חזרתי למפקדת האוגדה, שאלתי את המפקד אם הוא נתן הוראה כזו, ואף אמר שזה על דעתי. הוא הסביר לי שקיימת תוכנית פיקודית "שובך יונים", שבמידה ותהיה צליחה מצרית של התעלה תחבור לכל 'מעוז' מחלקת טנקים כדי לחזק את ההגנה על המעוזים. לצורך כך יש לאמן את נהגי הטנקים והמפקדים להגיע בדרכי העפר למעוזים, מתוך הבנה שקיימת אפשרות שהכבישים ייחסמו ע"י כוחות קומנדו מצריים. כיון שיש מגבלה חמורה בכמות 'שעות המנוע' לטנקים עקב עלותם הגבוהה, וכיוון שלדעתו עומדת לפרוץ מלחמה בזמן הקרוב, הוא הורה על אימון הנהגים והמפקדים בנגמ"שים. 'בימים הקרובים יש כל הזמן שבתות וגם חגים - ליל הסדר בליל שני; ליל שביעי של פסח; ליל שני כ"ח ניסן - יום השואה והגבורה [נדחה]; ליל יום הזיכרון; ליל יום העצמאות - והוא אינו מוכן לקחת סיכון ולדחות את הכנת הכוחות למשך זמן כה מרובה'. מיד, בלא התייעצות עם רבותיי, התרתי לו נסיעות בליל יום הזיכרון לשואה, בליל יום הזיכרון לחללי צה"ל ואפילו בליל יום העצמאות, אבל לא בלילות שבת. אלא ש'הקומץ לא השביע את הארץ', והמפקד רצה גם שהחיילים יתאמנו בלילות שבת וי"ט. אני מעריך שהדברים נעשו בלי ליידע אותי מראש עקב הסודיות הרבה של התוכנית. [למעשה בפרוץ המלחמה אלוף הפיקוד לא הפעיל כלל את תוכנית 'שובך יונים'. תהיה סיבת הדבר אשר תהיה - זה היה אחד הניסים הגדולים במלחמת יו"כ וחסד גדול מאת ה', כי בתוך שעות ספורות מפרוץ המלחמה עקב כוחות קומנדו המצריים הרבים שהיו בגיזרת התעלה ונשק הנ"ט שהיה להם שליחת מחלקות טנקים למעוזים הייתה מביאה ללא ספק להשמדתן, וחמור מזה - כמעט ולא היה נשאר אז בסיני שום כוח משמעותי - 'אגרוף משרייך' - לבלום את המצרים מלהתקדם בתוך סיני].

שאלתי את מפקד האוגדה 'מדוע המטכ"ל לא מקצה יותר שעות מנוע לטנקים?' הוא אמר לי שהם לא מסכימים איתו שהולכת להיות מלחמה. אמרתי לו - 'אז איך אני אתיר חילול שבת?' ואז פניתי אליו ואמרתי לו שכיוון שלא יעלה על הדעת שאתן לחיילים הנחיות בניגוד לפקודותיו אני מבקש לשחרר אותי מיידית מתפקידי. המפקד לא רצה שאתפטר, וסיכם איתי שאסע עם הקמ"ן (קצין המודיעין) של האוגדה לרב הממונה עליי, רב מפקדת גייסות השריון הרב אפרים צמל ז"ל, ואתיעץ איתו. נסענו, שמעתי גם את הקמ"ן, אבל העובדה שהמטה הכללי לא מסכים עם ההערכה של מפקד האוגדה גרמה לכך שלא השתכנעתי שצריך לחלל שבת. אבל הרב צמל ז"ל השתכנע, והתיר. חזרתי לאוגדה, והוריתי למשרד שלי להודיע לכל חייל דתי שישאל שהרב אפרים צמל, הרב של גייסות השריון, התיר לעשות בלילות שבת את הנסיעות למוצבים.

בעיית ראש השנה. טסתי עם מפקד האוגדה במטוסו לשדה דוב, ומשם נסענו למחנה מטכ"ל. היה דיון בראשות הרמטכ"ל, בהשתתפות קצינים נוספים. לבסוף סוכם [בין היתר]: א. הגדוד מחטיבת ירושלים שיתפוס את קו התעלה בר"ה ויוה"כ יהיה גדוד המילואים האחרון שיבצע את המשימה הזו, אחריו יאיישו את קו התעלה רק גדודי סדיר. ב. הגדוד יתגייס ביום ראשון כ"ו אלול, יעשה אימון מאו"ג רק במשך יום אחד - ביום שני כ"ז אלול. חפיפה תיערך עם הגדוד היוצא ביום שלישי כ"ח אלול, והגדוד הזה ישתחרר באותו יום אחה"צ, כך שהאחרונים ישתחררו בשלר ביום רביעי, ערב ר"ה, בשעות הבוקר.

הגדוד הזה שהתגייס בערב ר"ה הוא זה שתפס את מוצבי התעלה עם פתיחת מלחמת יוה"כ! הוא היה גדוד המילואים האחרון שתוכנן לבצע את המשימה הזו, והגדוד הראשון מזה שלוש שנים שלא עבר אימון מאו"ג מסודר לפני שהגיע למוצבים. כל בר דעת מבין שגם אם היו עושים אימון מאו"ג יומיים ואפילו שלושה זה לא היה משנה שום דבר בתוצאות המלחמה. יתירה מזו, גם אם היה מוצב במוצבים גדודי סדיר התוצאות לא היו שונות. זאת ועוד, גדוד זה נלחם בעוז ואומץ וגבורה, ואף במקצועיות מעולה. אבל למה הקב"ה בחר בי לשבט אפוז? למה דווקא אני הוא זה שגרם לו לבצע אימון חלקי בלבד?

תקופה ארוכה נתבקשתי לצאת לשליחות חינוכית לחו"ל. תמיד סירבתי. לאחר מלחמת יוה"כ, ובעקבות אירוע זה, הסכמתי לצאת לשליחות למשך שנתיים. כמוכן לא סיפרתי לאיש מדוע, אבל אני הרגשתי בתוכי שאני חייב לגלות.

היום אני מבין שלא צדקתי. בענייני פיקוח נפש למפקד האחראי בשטח יש את המילה האחרונה. בשיחה עם אל"מ אברהם רותם, שהיה אז מח"ט הקו [חטיבה 401, בניסן תשל"ב] שאלתי אותו מה דעתו על העניין, והוא ענה לי - לאוגדה יש מפקד אחד שאחראי על הגזרה. אחרי שהוא החליט שיש סכנה מיידית למלחמה - כולנו מתיישרים ופועלים בהנחה שיש סכנה מיידית למלחמה. כך אמר, וגם הלכתית זה נכון. מפקד האוגדה הוא 'הרופא המטפל' בחולה. על פי ההלכה מספיק ש'רופא' אחד אומר שיש סכנה ואז מחללים שבת, ק"ו כשהוא 'הרופא' הנמצא בשטח ואחראי על הגיזרה. זאת ועוד, המפקד הצליח לשכנע את המטכ"ל בדעתו, והביא פעמיים תיגבור מחטיבות ח"ר סדירות לתפוס את המעברים בהרי סיני בג'די ובטאסה, בסוף ניסן תשל"ג, ובקיץ תשל"ג. אמנם בשני התאריכים היה בסוף תרגיל מצרי, אבל לא תקיפה. לאחר המלחמה עלתה אפשרות שהמצרים אמנם תכננו מלחמה בתאריכים אלו, אך עקב התיגבור של כוחות צה"ל הם עשו רק תרגיל. זו כנראה אחת הסיבות שבתשרי תשל"ד המטכ"ל שלנו התעקש שמדובר בתרגיל ולא במלחמה. בעשרת ימי תשובה תשל"ד התקיימה מסיבת פרידה ממפקד האוגדה, שהיה מיועד לעבור [בי"ב תשרי, יומיים אחרי פרוץ המלחמה] להיות מפקד גייסות השריון. הרל"ש שלו, איתן סגל הי"ד [נפל עם המפקד במלחמת יוה"כ] הביא לו שי בשם המפקדים באוגדה. אבל האלוף אמר לו: איתן, שים את זה בכספת. הולכת להיות מלחמה, ובמלחמה לא מחליפים את מפקד אוגדת סיני. ניבא וידע מה ניבא. הי"ד.

4. פסק ההלכה של מו"ר הגרש"ז אורבך זצ"ל

שנים אחר כך הייתי רב צבאי של אוגדת מילואים. הרב אפרים שחור זצ"ל [שבאותה תקופה כיהן כראש ישיבת קרית שמונה] כיהן כרב של אחת מחטיבות המילואים באוגדה. הוא פנה אליי בבעיה: אחד הגדודים שלו מיועד לעשות אימון בצאלים. יום האימון העיקרי נפל ב"ז בתמוז. כיוון שגדוד השריון היה מורכב ברובו מבוגרי ישיבות הסדר, האימון לא יוכל להתקיים, כיוון שרוב החיילים יצומו, ומי שצם פטור מאימונים. פניתי למפקד האוגדה דאז, האלוף חיים נדל [לימים נשיא ביה"ד לערעורים של צה"ל]. הוא גער בי שלא בדקתי מראש את גרף התעסוקה של האוגדה, ואז הייתי מתריע על כך מספר חודשים קודם. כעת אי אפשר לשנות את התאריך.

אמרתי לרב שחור זצ"ל, שאני לא מבטל אימון של גדוד. חלילה, זה עלול להיות האימון האחרון שלהם לפני מלחמה, ואני לא אקבל על אחריותי שיצאו למלחמה בלא אימון, לכן אני מבקש ממנו להורות לחיילים הדתיים שכולם יאכלו ויתאמנו באותו י"ז בתמוז. הרב שחור חשב אחרת, ואמר שיורה להם שיצומו ולא יתאמנו. סיכמנו שנשאל את מו"ר הגרש"ז אורבך זצ"ל, ונעשה כהחלטתו.

סיפרתי למו"ר זצ"ל את הדברים, והסברתי לו שאני מפחד לקבל עליי אחריות לבטל אימון. הוא אמר שזה לא נכון, על הצבא להדפיס בלוח השנתי שלו מתי יש חגים ותעניות כדי שלא יקרו מקרים כאלו, ושיצומו ולא יתאמנו. סיפרתי לרב בכאב לב את הסיפור של הגדוד שהיה בתעלה ביוה"כ, ושבעקבות זאת הסכמתי לצאת לשליחות-גלות' בחו"ל. הוא אמר לי ש'אין לדיין אלא מה שענינו רואות', שאני פעלתי נכון לחלוטין, ואם הרמטכ"ל לא חשש שתהיה מלחמה לא תפקידי לחוש לזה?² בכל אופן, לא מלאני ליבי לפסוק שלא יתאמנו. סיכמתי עם הרב שחור זצ"ל

2 בשאלת החשש לפיקו"ג עתידי, ראה רבינו ירוחם, הביאו הב"י בתחילת סימן שכח סע' ה(ב) במהדורת מכון ירושלים בד"ה "ומ"ש רבינו וכן מכה שעל גב היד וגב הרגל מחללין": "יש מי שכתב שכל דבר שאין בו סכנה עתה, אף על פי שיוכל לבוא לידי סכנה, אין מחללין אלא שבות דרבנן, אבל לא איסור דאורייתא". אמנם בשולחנו הטהור לא הביא רבינו הלכה זו. וראה מג"א ס' שכח ס"ק ה, וביארוהו בפמ"ג א"א ובמחצית השקל, שלהלכה גם בספק סכנה עתידית מחללין שבת אף באיסור תורה. [ואף בדעת רבינו ירוחם ראה בקצות השולחן ס' קלה בבדי השולחן אות י שביאר דבריו בדרך אחרת. וכבר ציינו לדבריו ב'הגהות והערות' במהדורת מכון ירושלים הנ"ל אות ז]. וראה ב'פסקים וכתבים' להגרי"ה הרצוג זצ"ל, ח"א, תשובה נב, סעיף 3, אות ב(1) בעניין הגשת עזרה ראשונה לחולה שאין בו סכנה (עמ' רכט-רל במהדורת תש"ן). אמנם ראה שם בסוף התשובה (עמ' רמה) בהשמטה: "...בעניין ספק סכנה בעתיד, כדאי לעיין בשבת סט, ב' המהלך במדבר, המאירי שם [=ושם: "ואין מצריכין אותו להתענות, ונראה לי הטעם מפני שאין מתירין לו בשאר הימים אלא לכדי חייו בצמצום, וכל שמחיתו מצומצמת בכל יום, אף תענית של יום אחת

שהוא יפסוק להם כך, ואני לא אתערב.

סכנה לו... יב"מ]. ובספר תוספות שבת סי' שמ"ד ס"ק ד ופרי מגדים במשבות זהב שם ס"ק א [שכתב שאם יכול להתענות יום אחד בלי שיסכן עצמו, חייב להתענות. וראה בביאור הלכה שם ד"ה ואז, שהביא שבבגדי ישע חולק על התוספות שבת, ולא הכריע. יב"מ], והעירני ידידי הגאון ר' משולם ראטה שליט"א... שלא ראו את דברי המאירי הנ"ל. והעיר ג"כ על דעת רבינו ירוחם, הובאה בב"י סי' שכח... שבשו"ע השמיט המחבר דעה זו, ושהפמ"ג באשל אברהם שם ס"ק ה כתב דלא קי"ל הכי, כי אפילו בספק סכנה דעתיד מחללין גם איסור דאורייתא. [ועי' במ"ש הרב אברהם יצחק נריה "פיקוח נפש בשבת בצבא", תחומין ג, תשמ"ב, עמ' 11-23, פרק ו - 'פיקוח'נ של ציבור לעומת חשש לסכנה עתידית', בעמ' 21-22].

והנה אכילה בתענית י"ז בתמוז בזה"ז לכאורה רצו מתענין לא רצו אין מתענין (סי' תקנ מ"ב ס"ק א), ואינו אלא דין מנהג, ובוודאי קיל אפילו מאיסור שבות דרבנן בשבת. אמנם אין בכך כדי להקשות על דברי מו"ר זצ"ל, שפשוט וברור שכל 'סכנה עתידית' נמדדת בפני עצמה בסבירות הסכנה. ראה בפסקים וכתבים (הנ"ל) חלק ב סימן פז (עמ' שצד) בעניין היתר לעולי קפריסין לעלות על אוניה לא"י ביום טוב שני, שכתב: "כי מי יודע מה ילד יום ח"ו, במשך שבועות במחנות מוקפים תייל וצבא ומשטרה של נוכרים, ומכיוון שניתנה למאות מאחינו המדוכאים הללו אפשרות לצאת מן השבי, ראוי לעיין אם אפשר למצוא היתר כדי שלא לאחר את פדות נפשם ובפרט שיבה לציון, ואפשר שיש כאן צד של הצלה שיו"ט שני נדחה בשבילה" [עיי"ש שלא הכריע להלכה]. ושם בסוף התשובה (עמ' שצו): "הערת רבינו זצ"ל שהומצאה לנו ע"י הגר"מ מהארנברג שליט"א - עתה נתברר שהספינה היא של הסוכנות היהודית, ודרשתי מהם לדחות ההפלגה ליום מחר, היינו א' רחוקה"ס בחוף לארץ, ומשום יום אחד אין לחוש, ובטחוננו בשומר ישראל שלא יארע ח"ו שום דבר רע במשך יום י"ז שני של גלויות". והשווה להקדמת כרך ח של אגרות משה "מאן מלכי רבנן" - דברי ימי הגאון הרב משה פינשטיין זצ"ל [שכתב ידידי הרב שבתי רפפורט שליט"א] (בעמ' 20): "בריגא שהו באותו זמן גיסו הגאון ר' שאול יאפין הי"ד, ואחיו הרבנים הגאונים ר' יעקב הי"ד ור' ישכר בער הי"ד... באמצעות קרוביהם בארה"ב קיבלו אשרות יציאה לפינלנד בחורף ת"ש. בני המשפחה בארצות הברית הפצירו בהם שיעזבו מיד את לטביה לפינלנד, ורבנו [=הגר"מ פינשטיין זצ"ל - יב"מ] שלח מברק שיצאו אפילו בשבת... אחר כך הצליחו בני המשפחה להוציא עבורם אשרות ההגירה לארה"ב, שהגיעו בערב שבת או בשבת כ"ה או כ"ו בסיון תש"א. הם יכלו לצאת עם ספינה שהפליגה בשבת, אבל החליטו שאין בדבר דחיפות לאחר כל אותן שנות המתנה, וחיכו לצאת השבת. ביום ראשון כ"ז סיון נסגרו הגבולות בגלל התקפת הגרמנים את רוסיה. ריגא נכבשה מיד על ידי הגרמנים. הנאצים ימ"ש אספו את יהודי העיר, חלק הרגו הרשעים הארורים סמוך לכך, וביניהם הגאון רבי שאול...". המתנה של יום אחד!!! ופסקו של הגרמ"פ זצ"ל שמותר אפילו בשבת. אמנם למרות אכזריותם של שלטונות המנדט, ברור שסבירות הסכנה שיתחרטו על שחרורם של העולים במחנות בקפריסין קטנה בהרבה מהסכנה באירופה בשנת תש"א. אמנם, מי העלה בדעתו שהצורך ימ"ש יפר את הברית שכת עם סטאלין, ויתקוף את רוסיה! אמנם אם מדובר בהערכה של 'סבירות הסכנה', אפשר שבהערכה זו אין בהכרח עדיפות להערכתו של גאון בתורה כמו מו"ר זצ"ל, על הערכה של איש מקצוע בעל ידע צבאי. זאת כמו בהערכה רופא לגבי הסכנה של חולה, כמבואר באו"ח סי' שכח סע' י. וראה גם מה שכתבתי למעלה, בהערה 1 בקטע המתחיל ב'היום אני מבין שלא צדקתי' לגבי סמכותו של מפקד האוגדה לחשוש למלחמה בניגוד לדעת המטה הכללי, ואכ"מ להאריך בזה. אמנם נ"ל מתוך דברי מו"ר שציטטתי למעלה

המשכתי ללחוץ על מפקד האוגדה. הוא הצליח לסדר עם מפקד צאלים שהאימון המרכזי יוקדם ביום, ושבי"ז בתמוז יעשו טיפולים בטנקים, ומי שצם לא יעשה. כמובן שבוגרי ההסדר לא יכלו להסכים שחלק קטן מהצוותים יעבדו והם ינוחו באוהל, ועל כן רובם הצטרפו לטיפול למרות הצום, שלושה מהם התייבשו, שנים אף פונו לסורוקה. הרב שחור התקשר אליי, סיכמנו שמדובר עתה ממש בפיקו"נ, ושיגיד לכל מי שעבד בחום שישתה.

5. הָלָנוּ אִתָּהּ אִם לְצָרֵינוּ

במלחמת יו"כ הוצבתי כרב באוגדת מילואים 146. מפקד האוגדה היה האלוף מוסה פלד. ראש מטה האוגדה היה תת אלוף אריק שחר. לאחר שחרור דרום רמת הגולן, כוחות מהאוגדה נכנסו ל'מובלעת' - שטח מעבר לרמת הגולן, בתוך הגולן הסורי שצה"ל כבש במלחמת יו"כ. שטח זה [כמו חלק מרמת הגולן] בנוי מ'תילים' - גבעות געשיות קטנות הבולטות מעל לשטח. צה"ל החזיק במדרון המערבי של חלק מה'תילים'. כחות האויב [באותה תקופה פרט לכוחות הסורים הייתה שם דוויזיה [=אוגדה] של חיל המשלוח העירקי] ישבו במדרון המזרחי של התילים שממזרח לתילים של כחותינו. מדי פעם אחד הצדדים העלה טנקים לראש התל שלו וירה לכיוון האויב. אלא שאז הטנקים נחשפו לאש מהצד השני, ובמהרה חזרו וירדו במדרון שלהם, כדי לתפוס מחסה.

יום אחד קרא לי רמ"ט [=ראש מטה] האוגדה שטנקים שלנו נפגעו במדרון היורד מהתל שלנו מזרחה, וחלקם נמצא בעמק שבין התילים, שטח שלא אנחנו ולא הסורים שלטו בו, ושכנראה שבחלק מהטנקים ישנם גופות של חללים, ושצריך לבדוק אותם אחד אחד ולפנות את הגופות. הוא אמר לי שאחבור למח"ט 205, אל"מ יוסי פלד [לימים אלוף פיקוד צפון], והוא ידריך אותי איך להגיע למקום הטנקים, וידאג לחיפוי בזמן ההגעה אליהם.

החפ"ק של חטיבה 205 היה בתחנת דלק במבואות הכפר הסורי חאן ארנבה. כשהגעתי לשם ראיתי חבורת קצינים יושבת על המדרגה של משאבות הדלק. שאלתי אותם 'איפה אני מוצא את המח"ט?' ביניהם ישב מי שנראה כמו גדנ"עי, והוא אמר לי 'אני המח"ט'. אמרתי לו - 'ואני מפקד האוגדה. אין לי זמן, איפה אני מוצא את המח"ט?' אחד הקצינים הרים מעט את המעיל הצבאי שלבש [רבים בצה"ל

'שעל הצבא להדפיס בלוח שלו מתי יש חגים ותעניות', שמו"ר זצ"ל ראה כאן צורך לגדור גדר עקב התעלמות תוכניות התעסקוקה של הצבא מהלוח העברי ומועדיו. וראה להלן פרק ד - 'היתר אימונים בשבת', סעיף 4. אם כל זאת, מי שנכווה בחמין וכו' (ראה ברכות טז, ב), על כן, אף שחלילה לא העליתי בדעתי לסור מהוראת מו"ר זצ"ל, לא מלאני ליבי להורות ישירות לחיילים שלא להתאמן.

השתמשו אז במעילים צבאיים אמריקאיים שהגיעו ברכבת אווירית מארה"ב. בצבא האמריקאי לובשים דרגות על הכובע, ועל כן אין למעילים כותפות] והראה לי שהוא סגן אלוף, ואמר לי 'הוא באמת המח"ט, ואני קצין החימוש שלו' [לאלוף פלד היה באמת 'בייבי פייס']. אז קם המח"ט וניגש אליי [אני עוד ישבתי בג'יפ], כנראה הבין שאני הרב, ואמר לי פתאום: 'אז אתה הרב של האוגדה? אם באת לומר לי שהסורים לא ירדו במלחמה מהגולן לכיוון בית המכס התחתון בגלל האלוקים שלך - קח את הג'יפ שלך, תסתובב ותיסע חזרה מאין שבאת! הם לא ירדו כי החיילים שלי נלחמו כמו אריות ועצרו אותם!' כמובן שדברים אלו של חירוף מערכות אלוקים חיים, שהגיעו פתאום משום-מקום, הכאיבו לי והכעיסו אותי מאוד.

יצאתי מהג'יפ, עמדתי מולו ואמרתי לו: 'מפקד האוגדה אמר לי שאתה איסטרטג גדול, ומבין גדול במלחמה - זה נכון?' הוא ענה - 'זה אנדרסטייטמנט'. אמרתי לו: 'ואם הייתי שואל אותך לפני שלושה שבועות אם הסורים יתקפו לאן הם יגיעו, מה היית אומר?' הוא ענה לי: 'למה שלושה שבועות, בבוקר של יום כיפור התקיימה 'קבוצת פקודות' אצל מפקד האוגדה ברמלה [האוגדה הייתה במקורה מפיקוד מרכז], ואני אמרתי שהם לא יצליחו אפילו לעבור את הקו הסגול' [=קו הפסקת האש במלחמת יוה"כ, לאורכו ניבנו מוצבי צה"ל]. שאלתי אותו: 'אז מה קרה? חטיבה 188 וחטיבה 7 [חטיבות השריון הסדירות שישבו ברמת הגולן בזמן מלחמת יוה"כ] לא נלחמו טוב?' הוא ענה לי: 'מה איתך, אתה לא רואה את הטנקים השרופים שלהם לאורך כל החזית? הם נלחמו כמו אריות!' אמרתי לו: 'אז אתה רואה שיש אלוקים!' הוא החוויר, שתק לרגע, ואז אמר לי: 'תגיד לי הרב, האלוקים הזה שלך, באיזה צד הוא? בצד שלנו או בצד שלהם?'

ענית לי: 'הפסוק ביהושע (ה, יג) אומר: "וַיְהִי בַּהַיּוֹם יְהוֹשֻׁעַ בִּירְחוֹ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה אִישׁ עֹמֵד לְגַגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלֹפָה בְּיָדוֹ, וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אֲתָהּ אִם לְצָרֵינוּ". יהושע עומד לפני הקרב לכיבוש יריחו, והוא רואה מלאך, אחד כזה עם כנפיים לבנות והילה מעל לראש [יוסי פלד ניצל בתקופת השואה בהיותו ילד קטן ע"י משפחה נוצרית שגידלה אותו כנוצרי קתולי, לכן השתמשתי בדימוי נוצרי למלאך]. אבל הוא רואה שהמלאך 'עֹמֵד לְגַגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלֹפָה בְּיָדוֹ', כלומר מכוון אליו את הנשק. הדבר ידוע שכאשר אדם מכוון את הנשק אל עצמו, ולא אליך, זה סימן לשלום. אבל כשהוא מכוון את הנשק אליך - זה סימן לעוינות ומלחמה [ראה רמב"ן בראשית ט, יב-יז]. אז יהושע הולך אל המלאך ואומר לו - תגיד, אתה מלאך קוקו? מה אתה מכוון אליי את הנשק, 'הֲלָנוּ אֲתָהּ אִם לְצָרֵינוּ'? אתה בצד שלנו או בצד שלהם? - זוהי בדיוק השאלה שלך. ואז המלאך עונה לו "וַיֹּאמֶר לֵאמֹר, כִּי אֲנִי שַׂר צְבָא ה' עִתָּהּ בְּאֵתִי!" חז"ל ביארו לנו (עירובין סג, ב וש"נ): "אמר לו: אמש ביטלתם תמיד

של בין הערביים ועכשיו ביטלתם תלמוד תורה". פירוש הדברים: המלאך אמר לו - אני שר צבא ה'. אם אתם צבא ה' - אני לכם, ואם אינכם צבא ה' - אני לצריכם! 'עתה באת' - ההתנהגות שלכם לאחרונה היא לא של צבא ה', לכן חרבי שלופה כנגדכם'...

ברצוני להבהיר שמפגישה אחת-ראשונה של מספר דקות אין להסיק חלילה שום מסקנה על אישיותו של האלוף יוסי פלד. מתוך שיחה זו ובעקבות הקשר איתו אחריה צמחה בינינו חברות אמיתית. מדובר באיש ערכי ביותר, שמעבר למסירות הנפש שלו לעם ישראל ולמדינת ישראל, כפי שבאה לידי ביטוי בין היתר גם בשירותו הצבאי, הוא בעל אהבת ישראל גדולה, ואף הערכה ואהדה לתורת ישראל ומסורת ישראל. אי אפשר שלא להדגיש גם את רגישותו יוצאת הדופן לחיי אדם בכלל ולחיי חייליו בפרט. בלילות שלאחר הפגישה הנ"ל זחלנו בשטח ההפקר הנ"ל כדי לטפל בשרידי הגופות שהיו בו, והמח"ט יוסי פלד, התעקש לזחול איתנו ולסייע לנו בפינוי החללים. שנים לאחר מכן המתנתי פעם עם ידיד נפשי הרב יהודה עמיטל זצ"ל בשדה תעופה לטיסה ללבנון לצורך ביקור אצל תלמידינו. גם יוסי פלד שהיה אז אלוף פיקוד הצפון חיכה שם לטיסה. הצגתי לפניו את הרב עמיטל, ודיברנו מספר דקות. תוך כדי כך הגיע מאחוריו הרל"ש שלו, כיסא בידו, וקרא לו 'האלוף!' הוא הסתובב, ראה את הכיסא בידו של הרל"ש, והחוויר. הרל"ש אמר לו 'שב', הוא התיישב ושאל 'כמה?' והרל"ש סיפר לו שלפני זמן קצר נהרגו שני חיילים בלבנון. הוא בירר כמה פרטים, והרל"ש הלך. שאלתי אותו: 'יוסי, אחרי כל השנים האלו אתה לא מתרגל? כך אתה מגיב כל פעם?' הוא ענה לי: 'לזה אף פעם לא מתרגלים'... אשרי העם שאלו מפקדיו.

ב. פינוי חללים ביום טוב³

1. הקמת מחלקת הסריקה בחזית הצפון

נחזור לראשית מלחמת יום הכיפורים. ביום שני י"ב בתשרי תשל"ד הוצבתי בתפקיד הרב הצבאי של אוגדת המפץ (אוגדה 146). מדובר באוגדה של פיקוד מרכז, אז בפיקודו של אלוף מוסה פלד ז"ל, שהועברה לפיקוד צפון. למחרת, רמ"ט האוגדה - תא"ל אריק שחר, העמיד תחת פיקודי הישיר מחלקת הנדסה לצורך פינוי חללים

3 סעיפים 4-8 בפרק זה [בשינויים קלים] הועלו על הכתב במכתב לגאון הרב מרדכי הלפרין, ע"פ בקשתו בכ"ג תשרי תשס"ב. הם פורסמו בהמשך ב"קובץ הציונות הדתית" במלאת מאה שנה ליסוד המזרחי, ירושלים תשס"ב, עמ' 361-367, והובאו גם כנספח בספרו של הרב הלפרין "רפואה מציאות והלכה ולשון חכמים מרפא", ירושלים תשע"א עמ' 131-135, ולשלמות העניין ראה את מאמרו "פינוי חללי מלחמה בשבת" שם סימן יא עמ' 113-130. כמו כן פורסמו סעיפים אלו בספרי 'מפקודיך אתבונן - מאמרים', א, עמ' 153-158. וראה בספרי הנ"ל גם בפרק "חילול שבת לצורך מורל הלוחמים" עמ' 143-152.

מגזרת הלחימה ברמת הגולן [ראוי לציין כי ברמת הגולן נתקלנו במספר רב של מקרים בהם גופות חללינו, כמו גם רק"מ [=רכב קרבי משוריין, כגון טנקים, נגמ"שים וכדומה] שלנו, מולכדו ע"י הסורים]. מדובר היה במחלקה מתוך קורס מש"קים [=מפקדים שאינם קצינים, כגון מפקדי כיתה וסמלים] של ביה"ס להנדסה, אשר בזמן המלחמה הפך להיות אגד הנדסה שחובר לאוגדת המפץ, ועל כן המחלקה הייתה כפולה בגודלה ממחלקה רגילה. המחלקה הועמדה לרשותי כולל כל צוות המפקדים וההדרכה, על כל ציודה התקני. מחלקה זו הייתה הבסיס לכוח הסריקה העל-תקני (אז) שהקמתי ברמת הגולן. ליחידת הסריקה הזו צירפתי את קצין הדת של ביה"ס להנדסה, ומינתי אותו להיות סגן מפקד היחידה האחראי לנושאים לוגיסטיים וכדומה. בנוסף לכך צירפתי ליחידת הסריקה שלנו מחלקה מקצועית של יק"פ [=יחידת קבורה פיקודית] צפון שהוקצתה לי על ידי הרב הפיקודי. כח הסריקה הופעל בפיקודי. את ענייני רבנות האוגדה במפקדה העיקרית [המפקדה הראשית של האוגדה] ניהל בכישרונו הרב קצין הדת הוותיק של האוגדה אודי שפירא [חתנו של הגאון הרב גורן זצ"ל].

2. "אשר קידשנו במצותיו וציוונו לישב בסוכה"

בי"ד בתשרי, לאחר יום סריקה ברמת הגולן, ירדנו מרמת הגולן שהייתה מוכת אש לכיוון המפקדה העיקרית של האוגדה, שהתמקמה בפוריה עילית [מספיק רחוק מהחזית כדי שלא תהיה בטווח אש הסורים, אך במקום גבוה, שאיפשר קשר אמין עם יחידות האוגדה שלחמו ברמת הגולן]. עקב שקיעת החמה וכניסת החג חנתי עם יחידת הסריקה שלי ליד מחנה נח"ל 903 שמוקם אז במושבה כנרת. הודעת לי לקצין הדת של האוגדה במפקדה העיקרית שלא אגיע בחג למפקדה, אלא אשאר בבסיס הנח"ל 903. בעקבות הוראת הרבצ"ר להימנע מכל פעילות בחג ושבת שאינה חיונית לצורך הלחימה הוריתי על כיבוי מכשירי הקשר, ויחידת הסריקה התארגנה לקבלת החג.

הלכתי עם כל החיילים הדתיים לתפילה בבית הכנסת במחנה. התברר שליחידת נח"ל זו הועברו עשרות תלמידי הסדר, אשר היו בקו ביום כיפור לרגל 'מבצע רב'צ' [תלמידי הסדר בשל"ת יוצאים בימים הנוראים ובפסח לתגבר מוצבים ויחידות קטנות, בהם הם משמשים כבעלי תפילה ובעלי תקיעה ועורכי הסדר, ובעצם מובילים את הצד הדתי-רוחני של המוצב בו הם שוהים. בזמנו יצאו למבצע רב"צ גם תלמידים בעלי כושר קרבי. לאחר מכן הנוהל שונה, ויוצאים רק תלמידים שאינם בעלי כושר קרבי]. החיילים פונו ביוה"כ מהקו הקדמי, ורוכזו במחנה נח"ל 903. המורל שלהם היה מאוד ירוד, כיוון שכל הצבא היה בלחימה והם הועסקו בינתיים בעבודות רס"ר, שכללו בין היתר לגרף כל הזמן את העלים בבסיס [בלשונם - הם עסקו בגרפיקה...].

כמובן שבית הכנסת היה עמוס ביותר. חיילים עמדו בחוץ ומסביבו כדי לשמוע את התפילה דרך החלונות והדלתות. בסוף התפילה הם הראו לי את הסוכה. הסוכה שסופקה ע"י הרבנות הצבאית הייתה קטנה, על כן הם הקימו לעצמם סוכה מחומרים שונים שהם מצאו בבסיס. הסתפקתי מאוד בכשרות הסוכה הזו בעיקר כיוון שהיריעות היו מבוד, ואף שהן לא נעו ג' טפחים, מ"מ הן נעו יותר מטפח ברוח מצויה. כיוון שלא הייתה סוכה אחרת כמובן שהיה עלינו לשבת ולאכול בסוכה זו מספק, אך לגבי ברכת 'לישב בסוכה' חששתי מספק ברכה וקשה היה לי לברך, ביחוד שזה בניגוד לדעת מו"ר הגרש"ז אוירבך זצ"ל שפוסל סוכה כזו.

ואז הסתכלתי על פניהם של החיילים תלמידי ישיבות ההסדר, והרגשתי שאם אפסוק להם שהסוכה לא כשרה הם יישברו לגמרי. הם השקיעו מאמץ גדול בהכנת הסוכה. בימים שלפני כן הם פונו מהמוצבים מתוך האש, עכשיו כולם במלחמה והם בעבודות רס"ר, וגם מצות סוכה הם לא יקימו? על כן החלטתי שכדאי הוא החזו"א לסמוך עליו בשעת דחק כה גדולה ולברך 'לישב בסוכה'. כיוון שהסוכה הייתה קטנה יחסית, וגם המג"ד והמטה שלו ואיתם רוב מפקדי הגדוד והרבה מחיילי מפקדת הגדוד ביקשו להצטרף אלינו למצות סוכה, אכלנו בסוכה במשמרות, וכך יצא שבאותו לילה ראשון של סוכות קידשתי ובירכתי 'לישב בסוכה' ארבע פעמים...

3. תפילת יו"ט ודרשת הרב שלום קורן, רבה של כנרת

ביו"ט בבוקר הצטרף אלינו לתפילת שחרית הרב שלום קורן זצ"ל, רבה של המושבה כנרת. הוא אמר לי שהוא שמע שיש מניין בבסיס, ועל כן בא להתפלל במניין. במושבה לא היה לו מניין.

מדובר באחד האנשים המופלאים שפגשתי בחיי. כשלוש שנים קודם מוניתי לסגן

4 בגמרא סוכה כד, ב נפסק שדפנות העשויות מענפי אילן פסולות, מפני שהן נעות ברוח. כך נפסק ברמב"ם (סוכה ד, ה) ובשו"ע (סי' תרל סע' י). והנה רוב האחרונים סבירא להו שדין זה הוא מצד הלכות 'שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני' (סוכה ו, ב), שקיבלו חז"ל ששיעור חוזק מחיצה הוא שלא תנוע ברוח מצויה שביבשה. [והנה לשיטה זו כתבו הפוסקים שפסול אפילו 'נדנדו כל שהוא'. אך צ"ע מהו 'כל שהוא', שהרי גם מחיצה של קרשים מתנדנדת 'כל שהוא', וסביר שגם כשמילא בין ענפי האילן בתבן וכדומה הוא מתנדנד כל שהוא. על כן כתבתי 'טפח', שהוא בוודאי כבר נידנדו הניכר]. אמנם החזו"א (עירובין עז, ו) חידש שדין זה נכון רק כאשר המחיצה נעה שלושה טפחים וע"כ בטל ממנה שם מחיצה [בין בסוכה בין בעירובין], ולדעתו דין זה נובע מסברה, שכיוון שיצאה מתחום דין 'לבד' שוב המחיצה לא מהווה דופן לסוכה. אמנם בהליכות שלמה, זמנים ב, פרק ז סעיף א, הביא שמו"ר הגרש"ז אוירבך זצ"ל החמיר שמחיצה כזו פסולה אפילו היא נעה רק מעט. וכן שמעתי ממנו לגבי חוט של עירוב, שכשהוא נע ג"ט לכו"ע פסול, אך גם נבע מעט יש להחמיר [וראה שו"ת משכנות יעקב, או"ח סי' קכג ד"ה וכן]. כך גם פסק הגר"ע יוסף זצ"ל (יחווה דעת ח"ג סי' ו; יביע אומר ח"ט סי' נט).

הרב הפיקודי של פיקוד צפון. באותה עת פיקוד צפון לא קיבל אספקה מבסיס המזון הצה"לי הראשי, אלא קנה לבד את המזון לכל היחידות שבצפון מספקים אזרחיים. הרב הפיקודי הרב ישראל אריאל שליט"א ואני התחלנו לבדוק את מקורות האספקה של המזון לצבא ולוודא את כשרותם. בין השאר היינו בביקור ב'תנובה' בחיפה, בו הראו לנו את סידורי הכשרות והפרשת תרו"מ, ונחה דעתנו שישנה השגחה ראויה. אלא ששם אמרו לנו שמבנות הם לא מפרישים תרו"מ, כי הם סומכים על הרב של המושבה כינרת. הדבר קצת הדאיג אותנו. כינרת היא מושבה לא דתית, לא היכרנו את הרב של המושבה, ולא היינו בטוחים באם סטנדרט הכשרות שלו תואם את דרישות הכשרות שלנו לצה"ל. נסעתי לכנרת לפגוש את הרב. הגעתי בשעת ערב מוקדמת. עוברים ושבים הראו לי את ביתו של הרב, צריך על שפת האגם. חניתי מבחוץ, ונכנסתי לחצר הפנימית. דרך החלון ראיתי יהודי ירושלמי, עם כובע ירושלמי ומעיל-חלוק [כדרכם של הירושלמים] יושב ליד השולחן ולומד בגמרא גדולה. חשבתי לעצמי - זו עדות חזקה לנאמנותו של הרב, שהוא יושב ולומד גמרא.

הרב הכניס אותי לביתו. הצגתי את עצמי ואמרתי לו ששמעתי בתנובה שהם סומכים עליו בתרו"מ לגבי בנות, ובאתי לבדוק שהדברים עומדים בסטנדרט של צה"ל. הוא הסביר לי שהרב פרנק זצ"ל שלח אותו לפני חמישים שנה [!] למושבה כנרת [אז היינו בשנת תשל"א, הוא כיהן שם כרב עד מותו בשנת תש"ם] כי הירדן משנה את יובליו בין שנים גשומות לשנים שחונות, על כן אפשר שבאותו מטע בנות יהיו עצים מעבר הירדן המזרחי ואחרים מעבר הירדן המערבי, ואז אפשר שכשיפרישו תרו"מ יפרישו מן הפטור על החיוב ומן החיוב על הפטור. כדי להימנע מכך הוא פיתח שיטה להפריש תרו"מ מכל עץ על הפירות של אותו עץ.

הוא סיפר שאת הילדים שלו הוא שלח ללמוד בטבריה, ולעיתים ביה"כ הוא נוסע אליהם, אבל בר"ה, בעיקר כשהוא צמוד לשבת, הוא לא נוסע, כי הוא חושש שיקטפו בנות בלי להפריש תרו"מ. הוא מתפלל ביחידות ותוקע בשופר לעצמו. אמרתי לו: 'אז כבודו אומר שהפרשת התרו"מ בסדר?' פתאום הוא התעלף ונפל על הספה שהייתה מאחוריו, ממש בלי הכרה. רצתי לרכב בו הייתה לי ערכת עזרה ראשונה, והבאתי חומר בקפסולה ששוכרים אותה ושופכים את הטיפות לאף של המתעלף וזה מעורר אותו [הייתי אומר בבדיחותא שלחומר הזה יש ריח של גהינום, ואז המתעלף מחליט שכבר עדיף לו להישאר בעוה"ז...]. הרב התעורר כשהוא חיוור כסיד וכולו רועד, ואמר "יועיל נא לא להשתמש בכתרו של מעלה לבשר ודם. 'כבודו' מלא עולם!". בהמשך חיי נתקלתי כמה וכמה פעמים ברבנים שכמעט התעלפו כשלא קראתי להם כבודו, אבל אדם שהתעלף כשקראתי לו 'כבודו' - כתרו של מעלה, את זה פגשתי רק פעם אחת בחיי, אצל יהודי מדורות

קודמים. נפגשתי עמו פעמים נוספות. אדם מופלא.

נחזור לתפילה בראשון של סוכות תשל"ד. ביקשתי ממנו שיאמר דברי תורה ודברי חיזוק לפני 'הלל'. הוא אמר לי שמדברים אחרי הלל, או למצער לפני קריאת התורה, אבל לא לפני הלל שהוא חלק מהתפילה, ואין אומרים קדיש ותקבל עד אחריו: אמרתי לו שאמנם כך ההלכה, אבל אני וחלק מיחידת הסריקה, שאתמול פנינו בידנו גופות של קדושי ישראל, קשה לנו לומר הלל, ואני מבקש ממנו לומר דברי חיזוק. הוא נענה לבקשתי ודיבר. לצערי איני זוכר מה הוא אמר. אבל אני זוכר שאחרי דברי אמרתי הלל בכוונה ובשמחה גדולה, וכמדומה שכך עשה הציבור כולו.

4. ההחלטה לפנות חללים ביום טוב

בערך בשעה 9.30 בבוקר יו"ט ראשון של סוכות הגיע לחניון יחידת הסריקה סא"ל שאולוב, קצין השלישות האוגדת. הוא קרא לי מבית הכנסת, ודיווח לי שרמ"ט האוגדה מחפש אותי מאז הבוקר, ולא הצליח להשיג אותי בקשר. לאחר שהם ביררו בחמ"ל הרבנות שבמפקדה העיקרית את מקומי נשלח אלי קצין השלישות, עם בקשה מהרמ"ט שלמרות קדושת החג אצא מיד לפינוי חללים. לאחר שקיבלתי ממנו תמונת מצב מדוע לדעת הרמ"ט הפינוי דחוף כל כך, כאשר לאור היכרותי איתו ידעתי שניתן לסמוך על רצינותו ואמינות האינפורמציה שלו, חשבתי שיש מקום להתיר לפנות את החללים גם בחג. התברר שבמושב אל-על בדרום הגולן היה קיים אז בונקר שתפקידו היה לשמש כתאג"ד תת קרקעי מוגן, אך התאג"ד של אחת מיחידות האוגדה לא היה יכול לפעול בו בגלל גופות החללים שנשארו שם מיוה"כ. לכן התאג"ד התפרס למעלה בשטח פתוח חשוף להפגזות ולפגיעות, וכיון שהיו הפגזות של הסורים לאורך כל הקו הסגול כל מי שהיה בתאג"ד היה בסכנה. נוסף על כך לאוגדה היה חוסר עצום של אמצעים בכלל, וטנקים בפרט. היו שעות שבכל האוגדה היו הרבה פחות טנקים מאשר בגדוד תקני רגיל. בהתאם לכך נעשה מאמץ להשמיש כל טנק שאפשר. יחידות החימוש ריכזו מספר טנקים של חט' 188 שהושארו בשטח כאשר החטיבה נסוגה ביוה"כ, אך בחלק מהטנקים היו עדיין גופות מרוטשות, וחילי החימוש לא יכלו להיכנס אליהם ולתקן אותם. ועוד, לאורך הצייר הראשי שעובר לאורך רמת הגולן בו נסעו כל הכוחות ('ציר אמריקה' במפות הקוד של המלחמה) היו מוטלות גופות של חללי צה"ל, והדבר פגע קשות במורל הלוחמים הנוסעים לאורך הצייר.

אולם, כנגד שיקול הדעת ההלכתי שלי עמדה הוראתו של הרבצ"ר שאין לפנות בחג ובשבת. בהתאם לכך ירדתי ברגל לצומת כנרת, שם הייתה מרכזייה של בזק דרכה עברו כל השיחות של הבסיס (כדי 'לחסוך' לעצמי חילול יו"ט בהתקשרות מהבסיס למרכזייה). משם קושרתי טלפונית לחמ"ל שלישות הפיקוד, וביקשתי שיאתרו

לי את הרב הפיקודי. הרב יצא לחג לביתו בשדה יעקב, ובתורנות היה סגנו, רס"ן הרב יוסי צוויק שליט"א. הסברתי לו את שיקול דעתי, וביקשתי את אישורו לצאת לסריקה. הרב צוויק אמר לי 'מה אתה שואל אותי? אתה נמצא בשטח ויודע יותר טוב ממני את העובדות, ואתה גם ת"ח יותר ממני'. אמרתי לו 'אבל אתה המפקדה הממונה!' אז הוא אמר 'אתה רוצה גיבוי? אין בעיה. אני נותן לך פקודה לעשות מה שאתה חושב שנכון מבחינת ההלכה'⁵.

עם 'פקודה' זו חזרתי לחניון של יחידת הסריקה. הוריתי לכח הסריקה - מחלקת ההנדסה יחד עם מחלקת היק"פ - להתארגן במהירות ליציאה לדרך. אצל חלק מחיילי מחלקת היק"פ התעוררה התנגדות נמרצת לנסיעה ביו"ט [אציין שכבר לפני כן הייתה התמרמרות רבה במחלקה כנגדי, כיון שכל יק"פ צפון יצא לחג הביתה עם 'גשר' עד אחרי שבת, ואני, עקב המצב בחזית, סירבתי לאפשר לאנשי המחלקה לצאת]. בהתאם לכך אמרתי שאני לא מחייב אף אחד, אך אני מבקש ממי שמוכן שיתנדב לצאת איתי לסריקה. חלק מחיילי המחלקה אמרו שהנסיעה אסורה. הם 'הפחידו' את האחרים שהם יפרסמו נגדם מודעות בבני ברק שהם נסעו בשבת ע"פ פסק הלכה של רב צבאי רח"ל⁶...

חיילי היק"פ שסמכו עליי והיו מוכנים להתנדב ולצאת איתי באו ושאלו אותי אם אני בטוח שמותר לנו לחלל יו"ט. אמרתי להם שאני לא בטוח, אבל בהתאם לנתונים שיש לפניי כרגע, ועקב השיקול של ספק פיקודי, אני חושב שמבחינת ההלכה מתוך הספק עלינו לפעול גם ביו"ט. הבטחתי להם שלא אלך לביתי לפני שאפנה למו"ר הגרש"ז אוירבך לשאול אם צדקתי. אמרתי שאפשר שמו"ר הגרש"ז יפסוק אחרת. אבל אם הוא יאמר שבהתאם לספיקות שהיו לי ברגע נתון זה פסקתי לא נכון, אני מקבל על עצמי שלא אפסוק יותר הלכה לעולם. הדברים שכנעו אותם והם יצאו איתי ביו"ט.

5. הפינוי ביו"ט ושאלת עשיית תרשים

עלינו לגולן, ובאותו יום פינונו עשרות חללים מתוך התאג"ד, מכלי רק"מ פגועים,

- 5 מחובתי להעיר שכבר לפני שנים רבות קיבלתי את רשותו של הרב צוויק לפרסם את דבריו אלו.
- 6 כקוריוז אציין, כי מפקד מחלקת ההנדסה היה כל כך נסער מסירובם של אנשי היק"פ לצאת למשימה, שהוא ניסה לשכנע אותי שכיוון שאני על תקן רס"ן אני יכול לפי חוק השיפוט הצבאי להקים ב"ד שדה עם עוד שני קצינים, כלומר יחד איתו - מ"מ ההנדסה - ובצירוף הרב הצבאי של ב"ס להנדסה, ולהוציא את אנשי היק"פ להורג על המרדה נוכח פני האויב... הוא היה רציני ונעול על 'הצעתו המשפטית', כך שרק כששאלתי אותו 'אם נהרוג את חיילי החברה קדישא מי יפנה אותם?' הצלחתי לשכנע אותו שהרעיון ה'גאוני' שלו הוא בלתי ישים וכדאי לו לרדת ממנו...

וכן משולי הכביש הראשי⁷. בזמן הפינוי אנשי המקצוע מיק"פ צפון רצו לרשום מספרי רק"מ ולשרטט תרשימים של המקומות שבהם נמצאו ההרוגים, כמקובל בחול. אמרתי להם שפעולות אלו אסורות בחג [בנוסף אציין שכל הפעולות שעשינו - הבערת אש בנסיעה ברכב, תחומין, טילטול המת וכדומה -ביו"ט הם אסורים רק מדרבנן, אבל כתיבה היא דאורייתא⁸]. חיילי היק"פ אמרו לי שבלי לכתוב ולעשות תרשימים שיאפשרו זיהוי אסור על פי הכללים לפנות את הגופה. הסברתי להם שעצם הנסיעה שלנו לפנות חללים ביו"ט היא בגלל פיקו"נ, ולכן פיקוח נפש זה דוחה גם את ההנחיות המקצועיות לא לפנות בלי תרשים וכדומה. לאחר דיון הסכמתי שיצרפו לכל שמיכה עם חלל מספר אבנים קטנות לסימן, לכל חלל מספר אבנים אחר. כל איש יק"פ [וחלק מאנשי ההנדסה] יזכור את כל הפרטים של אחד החללים לפי מספרו, ובמוצ"ש נעשה רישום ותרשים מאיפה פונה כל חלל. כמו כן הרשיתי להם לנעוץ במפה סיכות, כדי לסמן בעזרתן את המקום ממנו פונו החללים.

בגמר הסריקה חזרנו דרומה. כשהגענו ליד רמת מגשימים החלטתי שאין להמשיך לנסוע עד צאת הכוכבים וצאת החג. התעכבנו ברמת מגשימים, ואז החלה הפגזה כבדה. שני חיילי הנדסה שלי נפצעו קל מרסיסים. הכנסתי את כל הכוח לבונקרים של התאג"ד שהיה שם, עד שמפקד התאג"ד התלונן שנוכחותנו מפריעה להם בעבודה בטיפול בפצועים. לאור זאת הוריתי לחיילי הכוח שלי לעלות על הרכבים ולרדת מהרמה למרות החג.

ירדנו אל מחוץ לטווח האש הסורית. רק אחרי שיצא החג, ואחרי שסיימנו את הרישום המדויק של כל הפרטים לכל 'מספר חלל' לפי האבנים, שלחתי את הרכב עם החללים לבית הקברות הארעי בעמיעד יחד עם אנשי היק"פ, שם הם עברו תחקירים ומסרו אינפורמציה על החללים.

א. ספר התורה מיישיבת הגולן

באותו יום, ברכב משוריין של הצבא הסורי שהושמד ע"י כוחותינו, נמצאו פריטים שונים שהחיילים הסורים שדדו מרמת מגשימים, בעיקר מיישיבת הגולן [שבאותה תקופה שכנה ברמת מגשימים]. היו שם דובונים [שנקשרו ברצועות של תפילין]

7 ביניהם היה חלל ששכב ברכב סובארו אזרחי כשרגליו יוצאות מהחלון. חייל הרוג זה העסיק הרבה את הצבא, כי לא הצליחו להבין איך הגיע לרכב האזרחי הזה, ומנין הגיע הרכב. לאחר המלחמה התברר שהוא נהרג בטנק מאש סורית, וחבריו בטנק ראו רכב סובארו נוטש, והניחו אותו שם עם הרגליים בחוץ כדי שיראו אותו כשיבואו לפנות, והם המשיכו להתקדם בלחימה. אני זוכר שמצאנו בכיסו מכתב אחרון שכתב להוריו, אך לא הספיק לשלוח אותו. ה' יקום דמו.

8 האחרונים הכריעו (עי' שו"ע או"ח סי' שו סע' יא ומ"ב שם ס"ק מז וביאור הלכה ד"ה 'בכתב שלהם') שאין לסמוך על הדעות שכתבה בכתב שאינו אשורי אסורה רק מדרבנן.

וציוד אחר, וגם ספרי קודש שנלקחו מהישיבה וספר תורה קטן. את כל החפצים החזרתי כמובן לרמת מגשימים ולישיבת הגולן, אך, עקב המחסור החמור בספרי תורה שהיה במלחמת יוה"כ בצה"ל את ספר התורה החזקתי אצלי עד סוף המלחמה. לאחר תום המלחמה, לקראת פסח תשל"ד ולקראת שיחורוי מהמילואים, החזרתי את הספר לישיבת הגולן. הם קצת כעסו, ושאלו אותי באיזה רשות לא החזרתי להם את הספר כחצי שנה. אמרתי להם שעל פי ההלכה הספר בכלל שלי - הצלתי אותו מן הגייס'...

6. הדיון ההלכתי עם הגר"ש גורן

במוצאי יו"ט התקשרתי לביתו של כבוד הרה"ר לישראל, הגאון הרב גורן זצ"ל. סיפרתי לרב את מה שעשיתי, ושאלתי את דעתו בהלכה. הרב אמר לי שהוא כבר התיר במלחמת ההתשה לפנות חללים ממוצבים ע"י כיכר לחם. במקרה שלנו הוא אמר שהוא היה מציע לנסוע לאיזור החללים עם רכב תחמושת שנוסע בהיתר, וכך לפנות את החללים עם כיכר לחם. אמרתי לו שגם כך נפצעו לי חיילים, ואני לא

9 משנה ב"ק קיד, א: "המציל מן הנהר או מן הגייס או מן הליסטין, אם נתיאשו הבעלים - הרי אלו שלו". אמנם במשנה כתוב 'אם נתיאשו הבעלים'. וכ"ה ברמב"ם פ"ו מהל' גזילה ואבידה הל' ב. אמנם במ"מ שם כתב: "ומיהו עיקר הדין דאם אין יכולין להציל, אע"פ שלא נתיאשו הרי הן של מוצאן, וכי בעיני נתיאשו דוקא ביכולים להציל ע"י הדחק, ואצ"ל ביכולים להציל להדיא, אבל בשאין יכולין להציל רק על צד הזרות והפלא ודאי אפילו לא נתיאשו לא", ועיי"ש בהמשך. בכס"מ העתיק דבריו, וכ"פ בשולחנו הטהור (חו"מ סי' רנט סע' ז): "הרי אלו שלו אפילו הבעל עומד וצווח". אמנם בשו"ע העתיק את הברייתא בב"מ (כב, א) שם לא הוזכר 'גייס'. אך פשוט שה"ה גייס, כמש"כ הסמ"ע (שם ס"ק טז): "הרי הוא שלו. אפילו בא (ליד הבעל) [לידן] לפני יאוש, דשם בגמרא [ב"מ כב, ב] יליף לה מדכתיב [דברים כב, ג] וכן תעשה לכל אבידת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה, דמיתורא ד"ממנו" דרשינן את שאבדה הימנו ומצויה אצל כל אדם הוא בכלל אבידה וחזרה, יצאת זו שאבודה ממנו ואינה מצויה אצל כל אדם, ואפילו אמר לא מייאשנה, ואפילו מרדף אחר שטיפה, בטלה דעתיה אצל דעת כל אדם, וה"ל כצווח על ביתו שנפל". ופשוט שכ"ה בכיבוש הסורי, שאבודה ממנו ומכל אדם. אמנם ברמ"א שם כתב: "מ"מ טוב וישר להחזיר, כמו שנתבאר סעיף ה". ושם בסעיף ה כתב המחבר: "אף על פי שמן הדין במקום שרוב גוים מצויים אפילו נתן ישראל בה סימן אינו חייב להחזיר, טוב וישר לעשות לפנים משורת הדין להחזיר לישראל שנתן בה סימן". והוסיף ברמ"א: "ואם הוא עני, ובעל אבידה עשיר, אין צריך לעשות לפנים משורת הדין" [ועיי"ש בגר"א שהוא מהראב"ן]. וראה שם בש"ך (ס"ק ג) שכתבו הראשונים שכיפינן על לפנים משורת הדין, ועל כן כייפינן ליה להחזיר. ובפתחי תשובה (ס"ק ב) הביא בשם התומים ותשובות שבות יעקב דהך כייפינן היינו בדברים. עד כאן הוא עיקר הדין, אמנם עקב המלחמה והחוסר הגדול בס"ת בצבא סברתי שכל עוד שיש מלחמה אני [והצבא] בגדר 'עני' בספרי תורה, וישיבת הגולן שיש לה עוד ספרים בגדר 'עשיר'. אמנם אחרי המלחמה, כאדם פרטי, ודאי שהיה עליי חובה להחזיר מצד 'לפנים משורת הדין'. על כן בהחזרת הספר קיימת ב'לפנים משורת הדין' מצוות השבת אבידה.

נוסע כאשר ביני לבין כמה עשרות טון חומר נפץ מפרידים 2 מ"מ פח. אם נוסעים אז נוסעים עם זחל"מים ממוגנים, קשר, אבטחה והכל - או שלא נוסעים. הרב קצת היסס, ולבסוף אמר - 'למה אתה שואל אותי? אתה נמצא בשטח, וחוף מזה יש רב ראשי לצה"ל, שהוא יפסוק, אני לא יכול להתיר' (אבל הוא גם לא אמר שאסור).

7. שינוי בסדרי הכוח במחלקת הסריקה

ביום ראשון י"ח תשרי קבעה רבנות פיקוד צפון שהסריקה אחרי חללים בגולן תתבצע במרכז מחמ"ל פיקודי שהוקם לצורך כך. קריאות לפינוי חללים יועברו לחמ"ל זה עם נקודת ציון מדויקת, והפיקוד יוציא צוותי סריקה למקום. בעקבות זאת פיקוד צפון נטל ממני את אנשי יק"פ צפון שהיו במחלקת הסריקה של האוגדה [איני יודע אם הפעילות של מחלקת הסריקה שבפיקודי השפיעה על החלטה זו]. לא הסכמתי עם החלטת הפיקוד, וחשבתי שכדי לייעל ולזרז את פינוי החללים יש צורך שתהיה לי מחלקת סריקה ושאוכל להפעילה באופן עצמאי¹⁰.

כאמור, במפקדת נח"ל 903 שהו מספר רב של חיילי ישיבות ההסדר. חיילים אלו היו במבצע רב"צ, ורובם ככולם רצו לעשות כל דבר אפשרי כדי לתרום למאמץ המלחמתי. הצלחתי לקבל אישור מפיקוד הנח"ל לספח אלי מחלקה של חיילי הסדר אלו. חיילים אלו הופעלו על ידי יחד עם מחלקת ההנדסה וכוחות נוספים שהועמדו לרשותי, ככוח סריקה מחלקתי מאולתר. חלק מחיילים אלו, שלא היו מאומנים לכך, נשברו נפשית, ושחררו על ידי לבקשתם, אולם קבוצה של כ-15 חיילים התגבשה ככוח סריקה יעיל ואיכותי.

לאחר כחודש ברמת הגולן, ב"א מרחשון תשל"ד, קיבלה אוגדה 146 ששירתי בה שינוי משימה - לרדת לסיני ולתפוס שם את 'הפירצה'. מדובר במסדרון בין הארמיה השנייה לארמיה השלישית של הצבא המצרי. בגזרת הפירצה התחוללו קרבות כבדים בתחילת הלחימה, שבסופם כוחות צה"ל נסוגו והשטח נכבש ע"י המצרים. לאחר מכן חזרו כוחות צה"ל וכבשו חלק מהשטח, כולל 'החווה הסינית' בה היו קרבות קשים במיוחד ולצערנו גם חללים רבים. מסדרון זה נוצר כדי לאפשר לכוחות צה"ל לצלוח את התעלה מערבה, לתוך שטח מצרים, והוא היה הקשר בין כוחות צה"ל שהיו ממערב לתעלה ובין עיקר כוחות צה"ל במזרח התעלה. במערב הפירצה היה מונח על התעלה 'גשר הגלילים', הגשר המרכזי בין כוחות צה"ל בסיני לכוחות שפעלו ממערב לתעלה בשטח מצרים. חבירה בין הארמיות המצריות השנייה והשלישית בגדות

10 ראה עדותו של סא"ל אלברט שאולוב, קצין השלישית של האוגדה בוועדת אגרנט <https://archive.kippur-center.org/agranat-commission-testimonies/ShaulovAlberto-1975-383-83.pdf>, עמ' 4 של עדות שאולוב, עמ' 80 של הקובץ של הוועדה. תודתי לגאון הרב מרדכי הלפרין שליט"א שהיפנה את תשומת ליבי למקור זה.

התעלה הייתה עלולה להביא ל'סגירת' הפירצה, כך שבמקום שהארמיה השלישית המצרית תהיה מוקפת ע"י צה"ל - אוגדות צה"ל במערב התעלה יהיו מוקפות ע"י כוחות מצרים. משימת האוגדה הייתה למנוע מצב כזה, ולאפשר תנועה חופשית של צה"ל בין שתי הגדות של תעלת סואץ. עקב מספרם הרב של הנעדרים בגיזרה זו הועמד לרשותי כוח גדול מיק"פ דרום ופלוגה ט' לצורך פעולות הסריקה. לאחר מכן, בעקבות ההסכמים בשיחות עם מצרים בק"מ ה-101 של כביש סואץ-קהיר, כוח זה, בפיקודי, עסק בחיפוש גופות נעדרי צה"ל בתוך השטח המוחזק בידי המצרים [וכמובן בפיקוחם].

חיילי ישיבות ההסדר שירדו איתי מרמת הגולן, הועברו על ידי לידי רב צבאי של כח שכן - ידידי הגאון הרב מרדכי הלפרין שליט"א, והיו הבסיס הראשוני של תלמידי 'ישיבת גושן' בפאיד. מאוחר יותר, לאחר ששיבת גושן התבססה, חיילי ההסדר הללו הוחזרו לנח"ל ע"פ בקשתם, כאשר המחזור שלהם (שהיה אז מחזור חי"ר) עבר הסבה לשריון.

8. דעת הגרש"ז אורבך בשאלת סיכון המפנים, פינוי בשבת והכנת תרשים בשבת

בשבוע השני של חודש מרחשון, כשבועיים לאחר פינוי החללים ביו"ט ראשון של סוכות, לאחר הפסקת האש שנקבעה לכ"ח תשרי תשל"ד [אם כי היא לא נשמרה לגמרי], יצאתי בפעם הראשונה מתחילת המלחמה הביתה. בהתאם להבטחתי, עברתי דרך ביתו של מו"ר הגרש"ז אורבך זצ"ל. היה כבר מאוחר בלילה, והגרש"ז א"כבר הלך לישון, אך הוא יצא אליי וישבנו בחדרו. סיפרתי לו את כל סיפור המעשה, ושאלתי אותו אם בנסיבות אלו מותר היה לי לנסוע בחג.

הרב אמר לי: 'אתה שואל שאלה של עם הארץ. השאלה היא אם מותר היה לך להכניס את עצמך ואת החיילים למקום סכנה שיש בו הפגזות, שהרי אתה בעצמך מספר ששני חיילים שלך נפצעו. אם מותר היה לך להיכנס למקום סכנה כדי לחלץ חללים, ק"ו שמותר לך לפנות אותם בשבת וחג, שהרי הסכנה דוחה שבת'. אמרתי 'טוב, אז האם מותר היה להיכנס למקום סכנה לצורך פינוי חללים?' הרב האריך בתשובה שמותר. הוא אמר שהוא שמע שהרב גורן התיר במלחמת ההתשה לשלוח חיילי רב"צ להכשיר את המעוזים לפסח, למרות שהייתה סכנה והיו חיילים שנהרגו, ולמרות שלחלק מהחיילים במעוזים ההכשרה לא הייתה נחוצה, ולחלקם אף לא הייתה רצויה. אך לדבריו הרב גורן צדק, כי העובדה שהרבנות הצבאית מפעילה את סמכותה ואוסרת גם להם את השימוש בחמץ בפסח, מעניקה להם את התחושה שהם חלק מהמערכת, ממדינת ישראל, והם שותפים אפילו להגבלות של הרבנות, ובסופו של דבר זה משפיע ומחזק אותם מורלית. לדבריו אין ספק שפינוי התאג"ד והטנקים מהחללים היה פיקוח נפש. אך גם הפגיעה המורלית בחיילים שרואים שאם

הם יפלו חללים הם ישכבו בצד הכביש ואף אחד לא יטפל בהם הוא גורם חשוב ברוח הלחימה, ולכן מהווה פיקוח נפש¹¹.

סיפרתי לו שלא התרתי לאנשי היק"פ לעשות רישומים על החללים שפינו. הרב מאוד התלבט, והסביר שלדעתו בסוף המלחמה, למרות שיש הרבה חללים, חזקה על המת שישתכח מהלב. אבל הנעדדים יהיו בעיה שתמשיך להציק לאורך הרבה זמן [לאחר שנים הבנתי שבדבריו אלו רואים בעליל את אמיתת דברי חז"ל שחכם עדיף מנביא]. כמו כן, כשחייל חושש שאם ייפול במלחמה אשתו תישאר עגונה, ולא יורידו את יורשיו לנכסיו וכדומה - תפגע באופן חמור הנכונות שלו להסתכן. חז"ל התירו דברים רבים מכוח 'שלא להכשילם לעתיד לבוא', ולדעתו אין מכשילם לעתיד לבוא גדול מזה [דברים אלו אמר לי הגרש"ז אוירבך אף שלעניין חזרת רופא בשבת לא התיר איסורי תורה מכוח שלא להכשילם לעתיד לבוא!].

אמרתי לו 'אם כן הרב אומר שמותר גם לעשות בשבת רישומים בשינוי (ביד שמאל וכדומה) כדי שנוכל לזהות את מי שמפנים בשבת?' הרב אמר לי 'אני אומר? מי אני שאומר! צריך אחרי המלחמה לכנס את כל הרבנים והדיינים בבנייני האומה, ושם כולם ידונו ויפסקו בעניין. שם אני אומר את דעתי להתיר. אבל דבר כזה אני לא יכול לבד להתיר!' אמרתי לו: 'ועד שיעשו את הכנס הזה בבנייני האומה, מה לעשות עד אז?' והוא ענה לי 'עד אז לעשות כמו הכלל בהלכה "והשואל הרי זה שופך דמים"¹²!

9. אפילו¹³

יצאתי מביתו של מו"ר הגרש"ז אוירבך זצ"ל בשעה מאוחרת בלילה. מעבר לשאלות ההלכתיות, מלחמת יום הכיפורים העלתה גם תחושות קשות. עסקתי יום ולילה בפינוי חללים, חלקם חברים, חלקם תלמידים, כולם קדושי ישראל. חלקם שכבו מספר ימים לפני הפינוי, והמראות היו קשים. בשיבת "מרכז הרב" חונכנו שהגאולה הולכת ומתקדמת, "יילכו מחיל אל חיל", ואילו במלחמה זו הייתה תחושה

11 בשיחה אחרת, מספר רב של חודשים לאחר מכן, הזהיר אותי הגרש"ז א שלא ילמדו מהדברים למעלה ויגידו בשמו שגם לאכול אוכל קר בשבת זו בעיה מורלית ופיקו"ג, ולכן מותר לחלל שבת ולבשל או לחמם אוכל במלחמה. הוא הסביר שצריך יראת שמים אמיתית להבין את ההבדל בין הדברים, וברור שאין שום התר לחלל שבת לחמם אוכל וכדומה.

12 תלמוד ירושלמי מסכת יומא פרק ח: "רבי זעירא רבי חייה בשם רבי יוחנן מבויה שכולו גוים וישראל אחד דר בתוכו ונפלה בו מפולת מפקחין עליו בשביל ישראל של שם... תני הריזי משובח והנשאל מגונה והשואל הרי זה שופך דמים".

13 הדברים דלהלן פורסמו [בשינויים הנובעים מההקשר], בשמי, ב"הוא היה אומר", ירושלים תשע"ב [שנת השלושים לפטירתו של רבינו זצ"ל].

של נסיגה. המכה הייתה נוראית, והכאב עז¹⁴. חשתי באותם ימים קשים צורך עז
בבירור אמוני עמוק על מקומה של מלחמה קשה זו במהלך הגאולה.

על אף השעה המאוחרת, אי שם בשעות המוקדמות של הבוקר, לא יכולתי לבוא
לביתי בלי לסור דרך רבנו, הגרצ"ה קוק זצ"ל. סרתי לביתו ודפקתי מספר פעמים
בדלת, עד שהוא התעורר. הוא הציץ מבעד לעינית בדלת [בעצם חור קטן בכיסוי
לחלון הזכוכית בכניסה לביתו], ראה אותי, פתח במעט את הדלת, ואמר לי: 'תן לי
את המסמך!'

לא הבנתי. הייתי אחרי שבועות ללא מקלחת, בבגדי עבודה צבאיים מטונפים,
והערכתי שהרב מחכה לאיזה מסמך כלשהו מהצבא, ואינו מזהה אותי במצבי.
אמרתי לו, כשאני עוד עומד בחוץ: 'הרב, אני יהושע בן-מאיר מהישיבה'. והוא אמר:
'כן, כן, תן לי את המסמך'. לא ידעתי על מה הרב מדבר. בינתיים הרב פתח את הדלת
לרווחה, הושיט לי יד והכניס אותי לחדרו, התיישב והושיב אותי לימינו ואמר 'תראה
לי את הנייר'. אמרתי שוב 'הרב אני יהושע בן-מאיר מהישיבה'. והרב בשלו - 'כן,
המסמך, המסמך, תראה לי את המסמך'. לא הבנתי ולא ידעתי על מה הרב מדבר,
ועדיין חשבתי שהוא לא מזהה אותי, אמרתי 'הרב, על איזה מסמך הרב מדבר?'

הרב אמר: 'אתה, הרי יש לך הסכם עם הקב"ה איך תבוא הגאולה, ולדעתך הוא שינה
ממה שכתוב בהסכם. אז תראה לי את ההסכם, נראה מה כתוב, ונחליט'. שמעתי את
דברי הרב, ובפעם הראשונה מאז פרוץ המלחמה פרצתי בבכי, בכי ששיחרר בי כאב
ומתח שהצטברו בתוכי מהמאורעות הנוראיים בהם נכחתי. למרות השעה המאוחרת,
למרות שהערתי את הרב משנתו, הוא הציץ דרך העינית, ותוך שניות, עד שפתח את
הדלת למחצה, כבר איבחן את הבעיה שלי, ומיד החל להזרים לי לתוך הווריד את
הפתרון והתרופה. עוד מעשה של גאונות חינוכית של רבנו, שידע לרדת לעומקי
נשמתו של כל אחד, ולתת לו את המענה הראוי. על כן 'העמיד תלמידים הרבה',
בכמות - אך גם בכיוונים שונים.

הרב ישב איתי במשך שעה ארוכה, אולי שעתיים. הוציא ספרים, ואמר לי "שמא
לא קראת, ואם קראת שמא לא שנית, ואם שנית שמא שכחת? לא כך למדנו בבית
מדרשנו". הספר הראשון שהרב הוציא היה פירוש רבינו בחיי על התורה, בסוף
פרשת שמות על דברי משה "למה הרעות לעם הזה"... רבינו בחיי מציין שגם
בגאולה העתידה יהיו קשיים רבים. לאחר מכן למדנו דברים במהר"ל, בכוזרי,
במדרש ועוד. לאחר שיחה ארוכה חשתי שאני יוצא מחוזק, חמוש בכוחות להמשך
הדרך.

14 אני מעריך שתחושה מעין זו חש הדור שאחרי הנסיגה מחבל ימית וצפון השומרון. אם כי, להבדיל -
שם ב"ה לא היו אלפי קורבנות.

משם נסעתי הביתה, כשכבר כמעט עלה השחר. בבית הודיעה לי אשתי שקיבלתי טלפון לחזור מיד לאוגדה, כיוון שהאוגדה קיבלה שינוי משימה - לרדת לחזית הדרום, לסיני.

ג. 'בדדמי'

במשנה ובגמרא ביבמות (קיד, ב - קטו, א) נפסק, שאף שאשה נאמנת לומר 'מת בעלי' זה רק בשעת שלום, אבל בשעת מלחמה אינה נאמנת "משום דאמרה בדדמי". ופירש רש"י: "מאומד ליבה, ואף על גב דלא חזיתיה דמית". גם עד אחד נאמן בעדות אשה שמת בעלה. הגמרא הסתפקה אם עד אחד נאמן גם במלחמה, או שגם בו אומרים 'בדדמי'. גם הראשונים נחלקו בכך להלכה.

'כוח נתי' היה גדוד שריון מאולתר שהוקם במלחמת יום הכיפורים, והורכב מאנשי מילואים שחזרו מחו"ל ומלוחמי שריון חסרי שיבוץ, וביניהם תלמידי ישיבות הסדר, אנשי כוחות הביטחון ומתנדבים נוספים. הגדוד נקרא על שמו של מפקדו נתי גולן [לשעבר הורביץ], אשר לפני המלחמה שהה בחו"ל, וכמו רבים מלוחמיו חזר ארצה מיד עם פרוץ המלחמה. הגדוד התארגן תוך ימים ספורים, צויד בטנקי שוט קל, וב-12 באוקטובר הצטרף לחימה בחזית הסורית. הכוח לחם במובלעת הסורית עד הפסקת האש ב-24 באוקטובר, ולאחר מכן השתתף במלחמת ההתשה במובלעת הסורית, עד לפירוקו בתחילת דצמבר 1973...

בבוקר ה-12 באוקטובר [ט"ז בתשרי, יום שישי, א' דחווה"מ סוכות] צורף הכוח לאוגדה 210. שתי פלוגות בפיקוד המג"ד (כ-20 טנקים) צורפו לחטיבה 679, ופלוגה נוספת הופרדה ממנו ונשלחה לתגבר את חטיבה 179 אשר ספגה אבידות כבדות בקרבות היום הקודם. על כוח נתי הוטל להוביל את התקפת חטיבה 679 על צומת הדרכים ליד כפר נסג'. שתי הפלוגות נערכו ממזרח לחאן ארנבה, שם הותקפו על ידי מטוסים סורים וספגו אבדות ראשונות. פלוגה א' עם המג"ד נתי גולן נעה דרום-מזרחה לכיוון כפר נסג' בעוד פלוגה ב' נעה באיגוף מצפון מערב. פלוגה א' נעה במהירות כמעט מבלי להיתקל בכוחות סורים והגיעה אל כפר נסג'. הפלוגה המשיכה בתנועה לכיוון תל קורין, מצפון מזרח לכפר, ואז נתקלה במארב של כ-20 טנקים סורים. טנקי פלוגה א' ניסו לתפוס עמדות ירי, אולם בשל תוואי השטח היו בנחיתות מול הכוח הסורי המחופר. נגמ"ש הפיקוד נפגע מיד ותשעה מאנשיו נהרגו. נתי גולן נפצע קשה בראשו ופונה לאחור. מרבית טנקי הפלוגה נפגעו, והשאר נסוגו. עשרה לוחמים נוספים נהרגו בהיתקלות זו, ביניהם מפקד הפלוגה שמואל אבישואל. [מתוך ויקיפדיה]

כיוון ש'כוח נתי' היה כוח מאולתר שקובץ מחיילים ומפקדים מרקעים שונים, רבים מחיילי ומפקדי הגדוד לא הכירו זה את זה באופן אישי. חלקם ידעו רק את השם הפרטי של חברם. נשלחתי ע"י הרמ"ט לפנות את החללים מנגמ"ש הפיקוד של כוח נתי. לצורך זיהוי נכון של הגופות ראינתי את המג"ד נתי גולן בבית החולים, והוא סיפר לי מי ישב בנגמ"ש הפיקוד ואיך. הוא אמר לי שהקמ"ן ירד איתו [עם המג"ד נתי] מהנגמ"ש ועלה איתו לטנק מג"ד, אלא שנתי שלח אותו לחזור לנגמ"ש להביא 'נשק ארוך', כלומר רובים. הוא ראה איך כשהקמ"ן עלה בכבש כדי להיכנס לנגמ"ש הוא נורה מאחור ע"י טנק סורי, ונפל מת. 'אתה תזוהה אותו, הוא שוכב על הפנים לכיוון הכניסה לנגמ"ש. כיוון שהוא קמ"ן יהיו לו בכיס לורדים, שבטח נמסו' - כך אמר לי.

הוצמד אלינו קצין צעיר שהוביל את מחלקת הסריקה ואותי לשטח. התחלנו לעשות תרשים של השטח והגופות כמקובל. ראינו גופה שוכבת על הכבש של הנגמ"ש השרוף, כשפניה למטה ולכיוון הנגמ"ש פנימה. הפכתי את הגופה וראיתי כתם גדול של צבעים על החולצה במקום שהיה הכיס. לאור העדות והתדרוך של המג"ד אמרתי לחברי החוליה: 'תרשמו - זה הקמ"ן'. ואז הקצין שהוביל אותנו לשם אמר: 'הרב, זה לא הקמ"ן'. אמרתי לו: 'אל תפריע, זו עבודה מקצועית שאתה לא מבין בה'. ולחוליה שלי אמרתי: 'תכתבו: זה הקמ"ן'. אך הקצין בשלו: 'הרב, זה לא הקמ"ן'. כבר התחלתי לכעוס, ואמרתי לו: 'מניין אתה יודע?' והוא ענה לי: 'כי אני הקמ"ן!'. הוא סיפר לי שהוא, הקמ"ן, הלך להביא נשק כמו שהמג"ד הורה לו, אך בינתיים ראה שנגמ"ש הפיקוד נפגע, אז הוא עלה על טנק של יחידה אחרת שבאה לסייע. מאז הוא מתפקד כמ"מ ביחידה האחרת. לפני כן הוא ראה את קצין התחזוקה יוצא מהנגמ"ש בריצה, אך כשראה שיורים עליו הסתובב כדי לרוץ פנימה, ואז נפגע מאחוריו מאש הסורים. כיוון שהוא היה קצין תחזוקה היו לו הרבה לורדים בכיס...

כמוכן שכתבנו שלהערכתנו זהו קצין התחזוקה. נעזרנו בעדותו של הקצין הזה גם לצורך זיהוי ראשוני של שאר הגופות בנגמ"ש [בעיקר לפי מקום ישיבתם]. הזיהוי שלנו בשטח אינו אלא זיהוי ראשוני. המדור לזיהוי חללים ברבנות הצבאית [בתקופת מלחמת יו"כ פיקד עליו פרופ' יעקב נאמן ז"ל, לימים שר המשפטים] בירר את שמות הקצינים בקשנר [=מפקדת קצין שריון ראשי], ואז פעל לזיהוי באופן סופי באמצעים העומדים גם בדרישות ההלכה [בין היתר להיתר עגונות] וגם בדרישות המשפט הישראלי. כמוכן שאם החוליה בשטח מוסרת למדור זיהוי ראשוני עם שם של החלל זה מסייע רבות לבדיקת ההנחה של החוליה, ולזיהוי מהיר ואמין של החלל. בבדיקה שעשיתי לאחר המלחמה התברר לי שהזיהוי של הקצין על הכבש כקצין התחזוקה היה נכון.

כמה גדולים דברי חז"ל שבמלחמה יש חשש של 'בדדמי'.

ד. היתר אימונים בשבת

1. רקע

כאמור למעלה [פרק ב, סעיף 7 עמ' ??] ב"א חשוון תשל"ד ירדה האוגדה לסיני, ותפסה את 'הפירצה'. המלחמה גרמה בין היתר גם לפגיעה משמעותית בכוח השריון בצה"ל. טנקים רבים נפגעו ויצאו משימוש. חיילים רבים נהרגו או שנפצעו, דבר שגרם לחוסר במספר צוותי השריון שעמדו לרשות צה"ל. צה"ל חשש מכישלון השיחות בק"מ ה-101 [השיחות עם המצרים] ובעקבות זה לחידוש הלחימה. בחזית הסורית, למרות הפסקת האש, נמשכה מלחמת התשה. על כן היה צורך מייד להגדיל את מספר הטנקים והצוותים המוכנים לפעולה.

המקור המרכזי להגדלת כמות הציוד בצבא בכלל, וכלי רק"מ וטנקים בפרט, היה רכבת אווירית מארה"ב, שהחלה אחרי ט"ז תשרי תשל"ד, לאחר הסכמת ישראל להפסקת אש וסירובה של מצרים. בנוסף, צה"ל הקים יחידות המבוססות על טנקי שלל מסוג טירן¹⁵.

בנוסף היה גם חוסר בצוותי הדרכה. ביה"ס לשריון תפקד כחטיבה סדירה (חטיבה 500). רוב המדריכים שימשו כמפקדים בקו, והוצאתם הייתה פוגעת בכוננות של צה"ל בגזרתם. על כן התאפשר להוציא מהיחידות בקו רק מספר מצומצם של מדריכים כל יום. צה"ל עבר למערכת הדרכת חירום - חיילים שהתגייסו עשו טירונות של עשרה ימים בבסיסי צה"ל שונים [לדוגמא מחנה 80 של הנח"ל], ואחרי הטירונות המקוצרת הם ירדו לסיני, למדו את מקצועות הטנקאות [אימון שריון בסיסי] במשך כעשרה ימים ואח"כ אימון צמ"פ [צוות, מחלקה, פלוגה, אימון שריון מתקדם יותר] במשך עוד שבועיים-שלוש. ההדרכה נעשתה בסיני באחריות הכוחות הנמצאים בקו¹⁶ [אציין שבימים כתיקונם ה'מקצועות' נעשו בבסיס חיל השריון שהיה בג'וליס (מחנה 'עמנואל'

15 מדובר בעיקר בטנקי T54 ו-T55 מתוצרת בריה"מ שהיו בשימוש הצבא המצרי והסורי ונלקחו שלל כשהם שלמים, או שהוחזרו לכשירות. בצה"ל הם נקראו 'טירנים'. בסיני נלחמה חטיבה 274 [לאחר מכן שונה מספרה ל-691] של טנקי טירן בפיקודו של יואל גורודיש. גם באוגדה שלנו הוכשר גדוד טירן אחד מטנקי שלל. במחסני הארמיה השלישית שנכבשו ע"י כוחות צה"ל נמצא מלאי גדול של פגזים המתאימים לטנקים אלו, שהתותח שלהם היה שונה מהמקובל במערב בכלל ובצה"ל בפרט (כיוון שלסוג הטנקים אין משמעות, ודאי לא הלכתית, לנושא שלמעלה, לא אפרט יותר בנושא זה).

16 חלק מהחיילים עברו הדרכה בחטיבה 500 [שבימים כתיקונם הייתה אחראית על ביה"ס לשריון]. ההדרכה שם נעשתה בטנקים של החטיבה, כך שהם היו מוכנים בכל רגע בשעת פקודה להוריד את הטירונים מהטנקים ולעלות עליהם ולהיכנס לקרב. חיילים אחרים הדריכו את הטירונים בסמוך ליחידות הלוחמות ובאחריותם.

ליד מרכז שפירא), ולאחר מכן החיילים ירדו לחטיבות אליהם יועדו ועשו בחטיבות אימון צמ"פ, וכל במשך תקופה של יותר משלושה חודשים!]. כלומר, בסוף כמה שבועות מגיוסו לצה"ל החייל הוכשר כטנקיסט! [בחלק מהיחידות התקיים גם קורס מפקדי טנקים (מט"קים) שערך עוד שבועיים-שלוש במקום כמה חודשים, כלומר שכחודשיים לאחר גיוסו החייל כבר יכול היה להיות מפקד טנק!]. הלחץ והמהירות, שהיה חשש סביר שיפגעו במקצועיות, נבע מהצורך הדחוף להגדלת סד"כ השריון.

עקב המחסור בצוותי הדרכה, כמבואר למעלה, לא התאפשר להקצות לכל יחידת הכשרה מדריכים במשך כל עשרת הימים. על כן, לכל יחידה היה יום אחד מתוך עשרת הימים 'חופשי'. בו התקיים יום ספורט, תרבות ועוד. מחוסר מדריכים לכל יחידה של הכשרה, היה יום אחד בו לא היו מדריכים, כי המדריכים פעלו ביחידה אחרת. כתוצאה מכך היו יחידות שבשבת נדרשו להתאמן, אבל ביום אחר- יום חול, לא התאמנו.

2. היתר אימונים בשבת

במסגרת אוגדה 146 הוקם 'גדוד הכשרה', בו היו שלוש פלוגות של טירונים שבאו לעבור הכשרה לשריון בטנקי טירן. במפקדת החטיבה הוסף תקן של אל"מ נוסף, "מד"ר" - מדריך ראשי, שהיה אחראי על תוכנית האימונים¹⁷. מבחינתי משמעות הדבר היה שאצטרך לדון ולהחליט לגבי אימונים בשבת קודש. לא היה לי ספק שחומרת המצב מהווה פיקוח נפש, ויש לאפשר אימונים בשבת. עוד לפני מלחמת יוה"כ הורה לי מו"ר הגרש"ז אורבך זצ"ל¹⁸: "אם המפקד, לצורך ביצוע פקודה זו [=לביצוע פעולה ביטחונית בשבת] היה מפריע לפיקודי, כגון מבטל חופשות, דוחה סדרת חינוך, מבטל הופעה של בדרנים, או מונע מהם שינה המגיעה להם - רואים שלדעתו הפקודה דחופה דיה עד כדי לדחות דברים החשובים גם לו. ממילא, למרות שחשיבותה של השבת הינה מעל ומעבר לדברים הנ"ל ואף ללא שום יחס

17 הגדוד התאמן על טירנים סורים, שנלקחו שלל במלחמת יוה"כ. ההדרכה נעשתה ע"י מפקדים מחטיבה 274, חטיבת הטירנים.

18 פסק ההלכה ששמעתי ממו"ר הנ"ל פורסם לראשונה ב'בדרך אפרת', עלון קשר לתלמידי ישיבת 'שבות ישראל' בצה"ל, גיליון מס' 10, כתגובה לדברים שכתב הרב אברהם יצחק נריה זצ"ל בשולי מאמרו 'פיקוח נפש בשבת בצבא' (תחומין כרך ג עמוד 11) בשם הגר"ש אלישיב והגר"י קלופט זצ"ל. בתגובה למאמרי הנ"ל פרסם הרב זלמן קורן שליט"א מאמר 'הוראות בטיחות צבאיות לעניין פיקוח נפש' (תחומין כרך ד עמ' 241). כתגובה למאמרו הרחבתי את עיקרי הדברים שפורסמו ב'בדרך אפרת' והם פורסמו בתחומין (כרך ד, עמ' 248), ומשם ב'מפקודיך אתבונן' - מאמרים א (הוצאת 'המכון להלכה ומחקר' שע"י ישיבת 'שבות ישראל', ירושלים תשע"ח). הציטוט למעלה הוא, בקיצורים הנדרשים למאמר זה, מתוך ספר זה. הפסיקה של מו"ר ניתנה בשנת תשל"ב, בדבר החלפת מנוע בשבת לטנק שהיה במוצב בתעלה.

לחשיבותם, הרי מכיון שלדעת המפקד הפקודה חשובה ודחופה חל עליה הכלל שפיקו"נ דוחה שבת. וכן אם צה"ל מוכן להוציא הוצאות כספיות, או לפגוע בתוכנית האימונים, עקב דחיפות הפעולה - זה מהווה עבורנו הוכחה שיש כאן ספק פיקו"נ המתיר עשיית מלאכה בשבת". [יודגש, הצבא מוציא כסף וכדומה גם עבור דברים שאינם ביטחוניים. כמוכן שלא מדובר בפעולות שאין להם קשר ישיר ומוכח לצרכי ביטחון. הפסיקה הנ"ל מתייחסת רק לפעולה לצורך ביטחוני, כשהספק הוא בדבר דחיפות הפעולה, והאם היא מוגדרת כ'חולה לפנינו' שתתיר חילול שבת].

בשאלת האימונים האלו בשבת הצבא לא רק הוציא כסף. הצבא אף קיצר משמעותית את תקופת האימון, ובכך באופן מודע סיכן את המקצועיות של חייליו, למרות שמשמעות הדבר היא חשש פגיעה בחיילים. להבדיל מסדרת חינוך ויום ספורט, ואפילו משינה וחופשות - פיקו"נ דוחה שבת. על כן לא היה לי ספק כלל שיש להתיר את האימונים, למרות שאותו חייל שהתאמן בשבת היה לו יום חופש ביום ראשון.

ברם, התרת האימונים בפני עצמם, אינה אלא חצי מלאכה. בהתייעצות עם המד"ר, סיכמנו, שאף שהאימון בשבת חייב להתקיים, נוכל להשפיע על תוכנית האימונים, כלומר - מה תהיה תוכנית האימונים בשבת ומה תהיה תוכנית האימונים בימים אחרים, כך שנוכל לצמצם במידה מסוימת את היקף חילול השבת. חששתי מלקבל עלי אחריות כה כבדה, ובאישור מפקד האוגדה הזמנתי את הגאון הרב שלמה גורן זצ"ל [שאז כיהן כרב הראשי לישראל] לקבוע כללים בשאלת תוכנית האימונים.

2א. פסקו של הרב גורן זצ"ל

הרב גורן הגיע למפקדת האוגדה בשעות הערב המאוחרות¹⁹. למחרת בבוקר לאחר התפילה וארוחת הבוקר, אמרתי לרב שיש לנו פגישה בעוד פחות משעה עם המח"ט והמד"ר שיקלטו את גדוד ההכשרה. הרב אמר לי שנלך לביהכ"ס ונתכונן קצת לשאלות שנצטרך להכריע בהם. בבית הכנסת שאלתי את הרב אם להביא שו"ע או משנה ברורה. הוא אמר לי 'לא, תביא גמרא בבא קמא'. חשבתי שהוא רוצה לעבור על סוגית 'אישו משום חיצו או משום ממונו' או סוגיה דומה. להפתעתי הוא למד יחד איתי סוגיה בפרק איזה נשך או מרובה [איני זוכר בדיוק]. שאלתי אותו - 'הרב, מה זה קשור להלכות שבת?'. הוא ענה לי - 'מה אתה חושב, הם ישאלו אותנו שאלות מ'משנה ברורה'? נצטרך להכריע בשאלות שלא שמעתם אוזן מעולם. הדרך

19 בחמ"ל הרבנות היו מיטת שדה אחת ומספר מזרונים. בלילות רגילים הייתי ישן על מיטת השדה. כמוכן שבבואו של הרב פינתי עבורו את המיטה, אלא שהוא סירב לישון עליה במקומי. לבסוף שינינו ישנו על מזרונים על האדמה, ומיטת השדה נשארה מיותרת.

היחידה להכריע בהם זה **עם ראש של תורה**. ראש של תורה מקבלים מלימוד בעיון של סוגיה בגמרא!

יצאנו לכיוון החטיבה. בדרך פגשנו את מפקד האוגדה, שהודה לרב על בואו. ישבנו עם אנשי החטיבה זמן רב. הרב עבר פעם אחרי פעם על הפעילות בכל יום, ולמד בכל יום איזה פעילות אפשר להעביר, למרות שהיא לא תתקיים בסדר הרגיל, כדי להקטין את חילולי השבת. המד"ר הכין תוכנית פעילות חילופית לכל יום הכשרה במידה והוא חל בשבת. תוכנית זו הורדה לאחר מכן לגדוד ההכשרות, ועל פיה פעלו. כמוכן שאיני זוכר את כל פרטי הפרטים. אבל אציין נקודה אחת. הייתה אפשרות לקבוע באחד הימים אחת משתי פעילויות אימון - ירי לכיוון מטרות, או גרירת מטרות עבור הירי שיעשה למחרת. אני חשבתי שיש להעדיף בשבת גרירת מטרות, שאומנם דורשת הפעלת טנק ונסיעה בו, אבל זוהי המלאכה היחידה ומשתתפים בה רק המפקד והנהג, לעומת זאת ירי למטרות, מעבר להפעלת הטנק והנסיעה בו, מחייב עשיית מלאכות רבות ע"י כל הצוות. להפתעתי הרב קבע - עדיף ירי בשבת ולא גרירת מטרות. כמו כן הוא אסר באופן מוחלט טיפול בטנקים בשבת. כשיצאנו שאלתי אותו מדוע אסר טיפול בטנקים, שהמלאכה היחידה בו היא ניקוי התותח בחוטר עם שמן שלדעת הרב זהו איסור תורה של סחיטה, אולם פעולות אחרות כוללות מלאכות רבות בשבת. כמו כן מדוע העדיף ירי על פני גרירת מטרות. הרב זצ"ל ענה לי, בסגנונו המיוחד: 'יש לך פה רבנים מקורס רבנים צבאיים? אתה מדבר על ילדים בני 18. אם הם יטפלו בטנק בשבת, או יגררו מטרות - בשבת הבאה הם כבר יחללו שבת לגמרי. אבל אם הם יצאו לירי, הם יבינו שזה מבצע, זה לא חילול שבת, וכך ימשיכו לשמור שבת'. זהו 'ראש של תורה'. גדול בתורה שמרגיש אחריות חינוכית נותן משמעות חדשה ל'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה' (יומא פה, ב)²⁰. אין ספור פעמים נוכחתי לדעת כמה הרב צדק. חבל על דאבדין ולא משתכחין. משם נסעתי עם הרב ל'ישיבת גושן' בפאיד, שם העביר הרב שיעור פתיחה למסכת שבת²¹.

כאשר החלו הכשרות לטירונים באוגדה סמוכה, בה היו תלמידים מ'ישיבת הרב

20 יש להדגיש שמדובר במצב של 'חולה לפנינו' - או ליתר דיוק 'מלחמה לפנינו'. ברור שיש מחסור בצוותים, ומחסור זה יכול להשפיע לרעה על יכולת ההתמודדות של צה"ל עם המשך הלחימה. על כן מדובר במצב של פיקוח נפש, וכל פעולה לצורך אימון הכוחות והחשת הכשרתם כטנקיסטים מותרת בשבת. נראה בעיניי שכיוון שנקודת המוצא היא שכל הפעולות מותרות, ראה הגר"ש גורן זצ"ל מקום לשקול השלכות חינוכיות על החיילים כבעלות משמעות בהחלטה איך לבנות את לוח הזמנים של האימון בשבת.

21 בספרו של הרב גורן זצ"ל "תורת השבת והמועד" (ירושלים תשמ"ב), המאמר הראשון "שבת בראשית ושבת דורות" (עמ' 11-22) הוא עיבוד והרחבה של השיעור הנ"ל.

עציון, התבקשתי ע"י מו"ר וידידי היקר הרב יהודה עמיטל זצ"ל להתלוות אליו לפגישה בנושא עם מפקד האוגדה. הוא אמר למפקד: "אפשר לעשות אימונים בשבת אך ורק לפי ההנחיות שהוציא הרב בן-מאיר, ואך ורק כל זמן שהוא מתיר. זה חייב להיפסק כאשר הוא מחליט שאין להמשיך בזה. רק בתנאים אלו אפשר לתלמידיי להתאמן בשבת".

3. תשובת המשקל

ליל שבת קודש, חנוכה תשל"ד. בזמן תפילת ערבית בבית הכנסת ראיתי משאיות של צה"ל נוסעות בכביש סמוך למטה האוגדה. מיד אחרי תפילת מעריב ביררתי בחמ"ל במה מדובר, ונמסר לי שאלו חיילים שעברו טירונות קצרה במחנה 80 של הנח"ל, וירדו לטאסה בה התמקם גדוד ההכשרות. אלא שעקב עיכוב באל-עריש ההסעות התעכבו, והם הגיעו לכאן רק אחרי כניסת השבת. כעסתי, ודאגתי. אבל מה אעשה, הרי שבת קודש!

מיד בצאת השבת נסעתי לגדוד ההכשרות. היו שם שלוש פלוגות, אחת של 'צופים דתיים' וקצת בית"ריסטים דתיים, שנייה של בני עקיבא, שלישית שרובם לא היו דתיים. נודע לי שהמג"ד הורה לטירונים להקים מאהל של אוהלי סיירים בשבת. כמעט כל החיילים ביצעו את הפקודה, פרט לכמה חיילים בפלוגה של בני עקיבא. מדובר במג"ד 'מכר ותיק', שעוד שירת כמג"ד באוגדה 252 כשהייתי רב האוגדה, וכבר שם הייתה לי היתקלות איתו בנושאי דת²². הוא השתחרר מצה"ל, אך לאחר מלחמת יוה"כ חזר להיות מג"ד. אמרתי למג"ד: "יש הנחיות מדויקות מהמד"ר מה מותר ומה אסור בשבת. מה פתאום הורית להקים מאהל בשבת?" הוא אמר לי: "היה חם, זה פיקו"נ, החיילים יכלו לקבל מכת חום". אמרתי לו: "היית יכול להכניס אותם לאוהל המפקדה שלך".

חזרתי למפקד האוגדה, סיפרתי לו את הסיפור, וביקשתי את התערבותו המיידית. הסברתי שאני התרתי אימונים בשבת בתנאים ברורים. אם כל מג"ד ומ"פ יעשה מה שהוא רוצה, לא אוכל להתיר אימונים בשבת. הוא אמר לי: "לא בכל דבר מפקד

22 לקראת מסיבת הפרידה שלו מהגדוד, הוא שלח טבח, ללא אישורי, לקנות בסופרמרקט בבאר שבע מוצרי מזון 'להעשרת' התפריט בסעודת הפרידה. בין המוצרים [שהיו כשרים] היה כבד. לא הייתי בטוח שהכבד נצלה כדרוש, ועל כן סגרתי לו את המטבח לשבוע ימים, והגודו אכל מנות קרב. אני יצאתי לחופשה בבית. בגלל שהמטבח היה סגור במסיבת הפרידה היו רק ופלים מהשק"ם. מפקד האוגדה בזמנו, האלוף אלברט מנדלר הי"ד, התקשר אליי הביתה ושאל אותי: 'הרב, אתה סוגר מטבח גדודי ואז יוצא לחופשה בלי להכשיר אותך?'. אמרתי לו: 'המפקד, אם כשמטריפים מטבח אני אבוא מיד להכשיר אותו למי זה יפריע? איך אדאג שלא יטריפו אותו שוב?'. הוא אמר לי - 'חבל שאני לא מצליח ליצור קשר אתך מסיני, אחרת הייתי אומר לך לחזור'.

האוגדה צריך להתערב, תפתור את הבעיה לבד". רתחתי מזעם ומעלבונן של השבת ושל תורתנו הקדושה.

לאחר שלמדתי דף גמרא, כהוראתו של הגר"ש גורן זצ"ל מספר ימים קודם, חזרתי בחצות הלילה של מוצ"ש לגדוד שבו חיללו שבת ללא צורך, הערתי את כל החיילים הדתיים, ואמרתי להם שכולם יבואו לבית הכנסת. שם אמרתי לחיילים שיש פה מלחמה, ויש חללים רבים. מדובר במצב של סכנה מוחשית. דינו של מחלל שבת הוא במיתה, ובזמן דאיכא ריתחא [=שעת כעס בשמים] והמקום מקום סכנה נפרעים אפילו על מצוות עשה²³. על כן כולנו נמצאים בסכנת חיים ממש עקב חילול השבת. אמרתי להם שדיברתי עם מקובלים בירושלים, והם אמרו לי שצריך לעשות 'תשובת המשקל'²⁴ - כיוון שהם חיללו שבת, עליהם לשמור מעתה שבת ביום ראשון ובכל השבוע - עד שאומר להם לחזור לשגרה. אמרתי להם: 'תדעו, יתכן שיכניסו אתכם לבית הסוהר, וגם אותי יכניסו לבית הסוהר על 'המרדה'. אבל בית הסוהר פחות גרוע מעונשה של השבת. אם תחזיקו כולכם מעמד, בסוף תשובתכם תתקבל'. אמרתי להם שמחר בבוקר קמים בשעה 8:00. מתפללים תפילה של שבת כולל קריאת התורה ומוסף. לא מניחים תפילין כמובן, ולא עושים שום מלאכה. אוכלים סעודות כבשבת, כולל קידוש. מנחה וכו'. כך גם ביום שני ושלישי וכו' עד שאומר להם שתשובתם התקבלה'.

למחרת בבוקר יצאתי מוקדם ממפקדת האוגדה, ונסעתי למוצבים בקו 'להדליק איתם נרות'. בכל מקום שהגעתי המתינה לי הודעה ליצור באופן דחוף קשר עם לשכת מפקד האוגדה. התעלמתי. בערך בעשר בבוקר תפס אותי הר"ש של המפקד, ולקח אותי חזרה למפקדת האוגדה. המפקד שאל אותי: 'הרב, מה אתה חושב שאתה עושה? אתה משבית גדוד שלם?' אמרתי לו: 'המפקד, אני פועל לפי הנחיותיך! הוא אמר לי: 'הנחיותיך? מה פתאום?' אמרתי לו: 'הרי אמרת לי לפתור את הבעיה לבד, אז פתרת'. הוספתי 'אתה יכול לשבור לי את העצמות [זה היה הביטוי שהרמטכ"ל השתמש בו בפרוץ המלחמה - 'נשבור להם את העצמות'], או להעיף את המג"ד. מה יותר חשוב לך, גדוד לוחם - או מג"ד שנותן פקודה לחיילים דתיים לחלל שבת?' המפקד כעס, וגם אני כעסתי. ראש מטה האוגדה, תת אלוף אריק שחר, ניהל 'מסע דילוגים' בין המפקד לביני. לבסוף סוכם שהמג"ד לא יודח²⁵, אבל למחרת בערב

23 ראה מנחות מא, א.

24 'תשובת המשקל' היא אחת מארבע דרכי תשובה שלימדונו חסידי אשכנז הראשונים. הכוונה לרוב היא לעשות פעולות של סיגופים, לתקן את ההנאה שהייתה לאדם מהחטא. אין זה המקום לדון בכך.

25 מספר חודשים לאחר האירוע המפורט למעלה המג"ד הנ"ל הודח מהצבא מסיבה אחרת, כמו

[אור ליום שלישי] עומד להתקיים כנס של כל המפקדים באוגדה [פרט לתורנים בודדים שיישאו ביחידות] בהשתתפות האלוף יצחק חופי²⁶. בתחילת הכנס מפקד האוגדה יודיע בנוכחות ממלא מקום הרמטכ"ל, שבעקבות אירוע חמור שקרה בשבת האחרונה הוא חוזר ומבהיר שבנושאי דת יש להתייעץ ולקבל אישור מהרב. וכל מי שלא ינהג לפי הוראות הרב לא יוכל להיות יותר מפקד באוגדה. כמו כן סוכם שאני לא אבוא לכנס הנ"ל.

בעקבות הסיכום הנ"ל חזרתי לגדוד, כינסתי שוב את כל החיילים הדתיים בביהכנ"ס, הודעתי להם שעקב מסירות נפשם תשובתם התקבלה. שיניחו כולם תפילין, ומיד לאחר מכן יחזרו לפעילות כרגיל.

באותו יום ראשון בערב הגעתי, כרגיל, לישיבת מטה אצל מפקד האוגדה. ביקשתי אומנם שיחרור כדי שאוכל לרדת למוצאי הקו להדלקת נרות חנוכה, אבל הרמ"ט הודיע לי שהמפקד דורש שאגיע. בתחילת הישיבה המפקד ביקש שאדליק נרות חנוכה, ואח"כ שאדבר על החג. הדלקתי נרות, והקראתי את נאומי של יהודה המכבי לפני מלחמתו בסירון שר צבא ארם²⁷ "הם בוטחים על המונם ועל רב חילם להשמידנו עם נשינו וטפנו ולבוז את שללינו, ואנחנו נעמוד על נפשנו להילחם בעד חיינו ותורתנו". לאחר הדברים חזרתי וביקשתי שחרור לצאת למוצאי הקו. המפקד הסכים [סגני מילא את מקומי בישיבת המטה], אבל הוסיף - אבל בכנס מפקדים מחר, אין שחרור. אתה חייב להיות נוכח. הסתכלתי על הרמ"ט, שהרי סוכם שלא אשתתף בכנס. הוא סימן לי על הדרגות - הוא המפקד! למחרת בכנס המפקדים נשמר לי כיסא בשורה הראשונה, בין מפקד האוגדה לרמ"ט [סגן המפקד ישב מהצד השני של מ"מ הרמטכ"ל]. כמובן שמפקד האוגדה הודיע את הודעתו כפי שסוכם איתי.

שלימדונו חז"ל שהקב"ה 'מאריך אפיה וגבי דליה' (ב"ר תולדות, פרשה סז סימן ד).

26 שהיה ממלא מקום הרמטכ"ל לאחר הדחת הרמטכ"ל דוד אלעזר. הוא בא 'להנצל' שבתפקידו בזמן פריצת המלחמה כאלוף פיקוד הצפון הוא דחק באוגדה להתקדם יותר מהר, אבל בתחקירים לאחר הלחימה התברר שהאוגדה פעלה כראוי, היא נלחמה נגד המאמץ המרכזי של הכוח הסורי והשמידה חלק גדול ממנו.

27 הציטוט מספר חשמונאים א, פרק ג, פסוקי כ-כא, כפי שמופיע ב"כתובים אחרונים" [הכולל את חשמונאים א ו-ב], הוצאת הרבנות הצבאית הראשית, ירושלים, תשל"א. מהדורה זו הייתה מצויה בידי באוגדה, כיוון שהייתה בהוצאת הרבנות הצבאית הראשית (כינוי במהדורה הזו 'שר צבא ארם', הוא היה מפקד יוני-סלאוקי שהיה שליטה של סוריה). ב"ספרים החיצונים" מהדורת אברהם כהנא (הוצאת המקור, ירושלים תש"ל) הנוסח שונה במעט.

4. הסמכות להוראת 'תשובת המשקל'

ההחלטה החריגה להנחות את החיילים הדתיים לעשות את יום החול לשבת, נבעה מהרגשת הכרח למנוע את הרס השבת באוגדה ולהעמיד את הדת על תילה. היה ברור לי היטב שאם התנהגות זו של המג"ד תעבור ללא תגובה רצינית, תיפרץ לחלוטין חומת השבת, ואף חומת הכשרות. מכל מקום השאלה במקומה עומדת, מאין שאבתי את התעוזה להנחות את החיילים שלא יניחו תפילין, ולהשבית גדוד במצב לחימה [אם כי היה לי ברור שהבעיה תיפתר תוך יום אחד]?

לפני מלחמת יוה"כ, כששירתי כרב של אוגדה 252, נתקלתי במ"פ איתן סגל הי"ד²⁸. מ"פ זה היה קפדן גדול במילוי פקודות. בין היתר הוא דרש מחייליו 'למשוח' את תותח הטנק במשך חמישה ימים לאחר כל ירי. זאת, עקב הוראות חיל החימוש בהתאם להנחיות של הצבא האמריקאי, שאי משיחת התותח עלולה להביא להתפוצצות הקנה בעת ירי. פעולה המשיחה אסורה בשבת מחמת איסור 'סוחט', ולדעת הגר"ש גורן זצ"ל האיסור הוא מדאורייתא²⁹. אמרתי למ"פ ששום מ"פ אחר לא מקפיד על כך, וכולם דוחים את הטיפול בתותח ליום ראשון! הוא אמר לי שהוא עושה בהתאם להוראות ולא מעניין אותו מה עושים אחרים. התייעצתי עם מפקד האוגדה דאז, האלוף אלברט מנדלר הי"ד. הוא הסביר לי בחיך: "איתן הוא לא מ"פ, הוא מח"ט, רק שהוא צעיר אז עוד לא יודעים את זה". למעשה בתמיכתו של המפקד אסרתי על משיחת התותח בשבת. לאחר מכן סיפרתי את הדברים למור"ר הגר"ש ז"א אורבך זצ"ל, והוא גער בי: "אם אלו הן הוראות הבטיחות מותר לעשות זאת גם בשבת!". אמרתי לו: 'אבל שום מ"פ אחר לא מקפיד על כך!'. הוא ענה לי: 'הגמרא מלמדת אותנו³⁰ "כי ההוא דאתא לקמיה דרבא, אמר ליה מרי דוראי אמר לי זיל קטליה לפלניא, ואי לא - קטלינא לך. אמר ליה: ליקטלוך ולא תיקטול, מאי חזית דדמא דידך סומק טפי? דילמא דמא דההוא גברא סומק טפיו!" [=אדם בא לרבא ושאל אותו, מושל העיר אמר לי להרוג את פלוני, ואם לא הוא יהרוג אותי, האם מותר לי להרוג את פלוני? ענה לו רבא, לא! תהרג ואל תהרוג. מה ראית שדמך אדום יותר, כלומר שחיך יותר חשובים. אולי דמו של האדם השני יותר חשוב!]. "אין דוחין נפש מפני נפש"³¹. אפילו מדובר בגאון מווילנא בגיל בר מצוה מול תרח זקן בן 90, עברין

28 בזמן המלחמה הוא תיפקד כר"ש של מפקד האוגדה, ונהרג יחד עמו, ראה למעלה סוף הערה 1.

29 אמנם לדעת הרמב"ם אין כאן איסור תורה, וספק אם יש כאן איסור דרבנן, שהרי הסחיטה הזו היא דרך לכלוך ואין בה ליבוץ. גם איסור מפרק אין בחיבור שאינו טבעי (הערת הגאון הרב מרדכי הלפרין שליט"א, על כן הדגשתי 'לדעת הגר"ש גורן זצ"ל'). אך אין זה המקום להאריך בשאלה זו.

30 פסחים כה, ב ושי"ג. בעניין זה ראה גם משפט כהן, תשובה קמד עמ' שמ והלאה.

31 משנה אהלות פרק ז, משנה ו, ושי"ג.

כל ימיו - אין דוחין את נפשו להצלת הגאון מווילנא. מאי חזית - חזית וחזית, הרי מדובר בגאון התורה! רואים שאפילו התורה, שעמוקה מים וארוכה מארץ³², אינה סרגל מספיק גדול למדוד נפש מישראל. כמובן שכל מפקד חושש לחיי אדם, ובפרט לחיי חייליו, אבל רק מי שהתורה מרכז חייו יודע מה החשיבות של נשמה של אדם מישראל. על כן אין אנו לוקחים דוגמא לגבי חשש פיקו"נ ממי שאינו איש תורה, גם לא ממפקד פלוגה. לכן יש ללכת לפי הוראות הבטיחות גם אם אחרים לא מקפידים על זה. אמרתי לו: 'הרב, אם אני אתיר את זה בשבת, לא תהיה יותר שבת בסיני. כל מיני עבודות ופעולות יוטלו על החיילים, כולל הדתיים, בשבת'. הרב חשב, ואז אמר לי: 'אתה המרא דאתרא. אם לדעתך יש נסיבות מיוחדות לאסור את הפעולה בשבת - זה בסמכותך'³³!

סמכות זו, לאסור פעולה המותרת בשבת מצד פיקו"נ כדי לשמור על חומת השבת, עמדה לפניי כאשר גזרתי על 'תשובת המשקל'. תפילין זה מ"ע, שבת היא עשה ול"ת שיש בו סקילה. פיקו"נ דוחה את כולם. ובכל אופן שמירת חומת השבת יכולה לדחות גם חשש פיקו"נ, ק"ו מצוות תפילין. על דרך הצחות ניתן לומר: 'מוטב שתישמר שבת אחת [גם ביום חול] כדי שתישמרנה שבתות הרבה'...

סיום

נגעתי בקצרה במספר אירועים סוערים והלכתיים שאירעו עמי במלחמת יום הכיפורים. אין אלו אלא כטיפה מן הים. עוד אירועים רבים זכורים לי, ויותר מהם הדחקתי ואיני זוכר. הדברים נכתבו בסערת רגשות, ובקושי רב. יהיו דברים אלו לעילוי נשמותיהם של גיבורי ישראל, חללי מלחמת יה"כ בפרט ומלחמות ישראל בכלל, אשר בידם נתן ה' יתברך את התשועה לעמו.

32 ראה איוב יא, ט; ומדרש תהילים, שוחר טוב בובר, מזמור יח אות כא, ד"ה 'צילני מאויבי עז'.

33 ראה גם 'רפואה, מציאות והלכה, ולשון חכמים מרפא', ליד"ע הגאון הרב מרדכי הלפרין שליט"א, סימן ג - 'סמכות מרא דאתרא' (עמ' 20-34).

